

Tradycyjne wzory ludowe na terenie gmin Pleśna oraz Ciężkowice.

Zleceniodawca:

Stowarzyszenie GRUPA ODROLNIKA

33-114 Rzuchowa 1.

Autor badań: Natalia Ławicka & Mateusz Reczek

Opracowanie: Natalia Ławicka & Mateusz Reczek

Wykonano w lipcu i sierpniu 2020 r.

Spis treści

Wstęp	4
1. Budownictwo ludowe	6
1.1. Kolory stosowane w budownictwie ludowym	10
1.2. Wzory wycięć na szalunkach domów	11
1.1. Inne wzory pochodzące z budownictwa ludowego	17
2. Wyposażenie wnętrza.....	19
3. Kowalstwo ludowe	25
4. Mała architektura sakralna	28
5. Tradycyjny strój ludowy	31
5.1. Tradycyjny strój ludowy na terenie gminy Pleśna	31
Strój kobiecy	32
Koszule.....	32
Spódnice.....	33
Zapaski	33
Gorsety	34
Katanki	36
Chusty.....	37
Buty	37
Korale.....	38
Strój męski	38
Koszule.....	39
Spodnie.....	39
Kaftan	39
Sukmana - Kierezyja	40
Płóciennica	40
Pasy	42
Nakrycia głowy	42
Buty	43
5.2. Tradycyjny strój ludowy na terenie gminy Ciężkowice.....	43
Strój kobiecy	43
Koszule.....	44
Spódnice.....	44
Zapaski	44
Gorsety	44
Kaftanik - Katanki.....	45

Chusty.....	45
Buty	45
Inne ozdoby stroju	45
Strój męski	45
Koszule.....	46
Spodnie.....	46
Kamizelki	46
Płótnianka.....	46
Cuwa.....	46
Pasy	46
Buty	46
Nakrycia głowy	46
6. Sztuka sepulkralna	48
6.1. Cmentarz parafialny w Pleśnej.....	48
6.2. Cmentarz parafialny w Szczepanowicach	49
6.3. Cmentarz parafialny w Janowicach.....	50
6.4. Cmentarz parafialny w Ciężkowicach.....	50
6.5. Cmentarz parafialny w Jastrzębi	51
6.6. Cmentarz parafialny w Bruśniku.....	52
6.7. Cmentarz parafialny w Zborowicach	53
Zakończenie	55
Wybrane wzory z opracowania.....	57
Wykaz rysunków	60
Bibliografia	63

Wstęp

Gminy Pleśna i Ciężkowice w kontekście geograficznym nie różnią się od siebie zbyt wiele, obie bowiem wchodzą w skład Pogórza Ciężkowicko – Rożnowskiego lub według najnowszych podziałów, tylko Pogórza Ciężkowickiego. Pagórkowaty teren, często porośnięty gęstymi lasami – ostańcami pradawnej Puszczy Karpackiej, rozrzucenie pomiędzy wzgórzami i dolinami gospodarstw, duża sieć dróg lokalnych a także typowa dla terenów dawnej Galicji, szachownica pól, to wszystko jest w obu gminach niemalże jednakowe.

Jednakże już w temacie etnografii obu tych gmin, a co za tym idzie grup zamieszkujących ten teren, zauważalne są już znaczne różnice. Oczywiście na ogół nie są one zbyt widoczne, ale dla wprawnego badacza lub znawcy tematu są one zauważalne nawet podczas zwykłego kontaktu z danymi społecznościami.

Teren Gminy Pleśna to obszar zamieszkiwany od wieków przez etnograficzną grupę Krakowiaków Wschodnich, sąsiadującą od strony zachodniej z bratnią grupą Krakowiaków Zachodnich. Natomiast od południa i wschodu otoczona grupami Pogórczan. Krakowiaków Wschodnich od Krakowiaków Zachodnich nie różni zbyt wiele, różnice uwidocznione są przede wszystkim w tradycyjnym stroju ludowym i kilku odmiennych zwyczajach oraz nieco widoczne są również w gwarze.

Krakowiacy Wschodni zamieszkują niemalże cały teren gminy Pleśna, wyjątkami są wsie Szczepanowice i Dąbrówka Szczepanowska, gdzie zauważalne są nikłe wpływy biegnące zza Dunajca, czyli terenu niegdyś określanego jako teren Krakowiaków Zachodnich. Kolejny wyjątek stanowi wieś Lichwin, najdalej wysunięta na południe wioska w gminie, tutaj już z kolei znacząco widać wpływy Pogórzańskie. Na teren dzisiejszej gminy Pleśna przez wieki niestety nie „zapuścili się”, żadni z wielkich polskich etnografów, stąd też wiedza w tym temacie jest bardzo skąpa. Na moment obecny czerpać ją należy głównie z archiwalnych fotografii ludzi i miejsc z tego terenu, wspomnień starszych mieszkańców oraz nielicznych zapisków kronikarskich.

Z kolei teren gminy Ciężkowice, to obszar zamieszkiwany stricte przez grupę Pogórczan. Która z kolei wyrodziła się z grup przejściowych, pomiędzy krakowiakami a grupami podgóorskimi. Charakteryzowała ją znaczna zachowawczość, widoczna niemalże we wszystkich aspektach życia wiejskiego. Próżno również w pogórzańskich strojach szukać wyszukanych wzorów. Strój pogórzański cechuje bowiem wszechobecna biel i liczne odcienie koloru niebieskiego. Różnice widoczne są również w gwarze, muzyce ludowej ale przede wszystkim w tańcach ludowych. Dodatkowo teren dzisiejszej gminy Ciężkowice i sąsiadującej z nią gminy Gromnik badali liczni etnografowie, byli wśród nich Oskar Kolberg, Roman Reinfuss oraz Jan Świątek. Ten ostatni z kolei poświęcił kilka lat swojej pracy nad etnograficznym opisem wsi Brzozowa w gminie Gromnik. To właśnie dzięki jego badaniom wydane zostało pięciotomowe wydawnictwo opatrzone tytułem: „Brzozowa i okolica Zakliczyna nad Dunajcem”, w której mimo tytułowego związku z okolicą Zakliczyna, podane zostało mnóstwo informacji na temat okolic Ciężkowic. Dlatego też w przypadku tejże gminy materiał badawczy jest znacznie obszerniejszy.

Tradycyjne wzory ludowe występowały i występują nielicznie na terenach obu gmin, niestety do czasów obecnych zachowało się ich bardzo mało. Przede wszystkim wzorów należy szukać w budownictwie ludowym, ozdobach sprzętów i wyposażenia gospodarstwa domowego. Liczną grupę stanowią również wzory zawarte w ludowym kowalstwie i archiwalnych zdjęciach tradycyjnego stroju ludowego z terenu obu gmin. Dodatkowo nieliczne wzory ludowe można również odnaleźć w małej architekturze sakralnej oraz w obszarach kultury sepulkralnej, ściśle związanej z kultem zmarłych spotykanej głównie na miejscowych cmentarzach parafialnych.

1. Budownictwo ludowe

Współczesna wieś na terenie Pogorza z roku na rok zatracą swój wygląd tradycyjnej wsi galicyjskiej. Zmiany te zauważalne są nie tyle w rolniczym charakterze wsi co przede wszystkim w jej budownictwie. Jeszcze w okresie międzywojennym na wsiach w tej okolicy często jedynym budynkiem murowanym były obiekty sakralne lub budynek szkoły ewentualnie dworu, reszta gospodarstw zbudowane było z drewna. I nie ma w tym nic błędnego, że z pewnością nikt z ówczesnych gospodarzy nawet nie myślał o murowanym domu czy budynkach gospodarczych. Obecnie ten stan rzeczy przedstawia się wręcz odwrotnie, już rzadko gdzie można spotkać drewnianą budowlę, a tym bardziej całe gospodarstwo zbudowane z drewna.

Pierwsze zmiany w tradycyjnym budownictwie wsi podtarnowskich zapoczątkowane zostały już w II połowie lat 50. Ubiegłego wieku, kiedy to wybudowane zostały pierwsze murowane domy. Natomiast pełny rozkwit w budownictwie przypadł na przełom lat 70. i 80. Ubiegłego stulecia. To właśnie wtedy zaczęto na dużą skalę budować murowane domy i wielofunkcyjne budynki gospodarcze. Place budowy murowanych domów ściśle przylegały do starych drewnianych, często krytych słomianą strzechą domostw. Przez co stare domy nieuchronnie musiały zniknąć z krajobrazu wsi. Również okres powojenny przyniósł swoistego rodzaju walkę ze strzechami, zamienianymi na bezpieczniejszą i długotrwałą dachówkę. Proces ten trwał często całymi dekadami, mimo to ostatnie słomiane dachy na budynkach definitywnie zniknęły dopiero w pierwszych latach XXI wieku. Spowodowane albo rozbiórkami budynków lub ich samoistnym zawaleniem z racji swego wieku.

Zmiany w budownictwie nie są jednakże rzeczą nową, następowały one od wieków wraz ze zmianami w życiu ludności. Ludzie od stuleci pragnęli w miarę własnych możliwości mieszkać wygodnie i przede wszystkim we własnym domu. Dlatego też z pewnością dzięki temu głęboko zakorzeniło się przysłowie: *Mały ciasny, ale własny*. Również sam wygląd i wielkość zagrody świadczył o zamożności i prestiżu danego gospodarza. Stąd też gdy tylko gospodarz miał możliwość, prezentował swą zamożność właśnie w wyglądzie i wielkości swego gospodarstwa. Zmiany w społeczeństwie i jego potrzebach powodowały również zwiększenie powierzchni użytkowej domostw, wynikających głównie z komfortu życia.

Według najstarszych dokładniejszych map tego terenu pochodzących z II połowy XVIII wieku ówczesna zabudowa wsi zbudowana była w dość zwarty sposób, jedna zagroda obok drugiej, głównie wzdłuż potoków, rzadziej wzdłuż dróg. Bowiem w owym czasie to głównie małe i ciche potoki stanowiły drogowe trakty.

Stan ten zmieniał się znacznie od połowy XIX wieku, po uwłaszczeniu chłopów. Wiązało się to z rodzinnymi podziałami pól i parcelacją folwarków. Wtedy też nastąpiło znaczne rozrzucenie domostw. Również niebываły głód ziemi powodował, że zagrody zazwyczaj budowano na najgorszych i najmniej urodzajnych gruntach. Twierdzono bowiem, że i tak końmi wszędzie da się dojechać, to bez potrzeby byłoby marnowanie najlepszych gruntów pod budowę.

Zagrody wiejskie już w XVIII wieku były głównie dwubudynkowe, stanowiły je chałupa połączona ze stajnią oraz wolno stojąca stodoła. Taki stan rzeczy trwał nieprzerwanie do przełomu XIX i XX wieku. Osobno stojąca stajnia i chlewy były niebываłą rzadkością i mógł sobie na nie pozwolić tylko najzamożniejszy gospodarz. Co również mogli sobie pozwolić na wolnostojące, zagłębione w ziemnej skarpie kamienne piwnice, w tej okolicy znane głównie pod określeniem *gruba*.

Sam sposób i wygląd budownictwa ludowego związany był również z tradycjami i zwyczajami danej grupy etnograficznej zamieszkującej teren. Duży wpływ na wygląd budownictwa miały również warunki klimatyczne takie jak: nasłonecznienie, temperatura powietrza, opady i kierunki wiatrów. Dlatego też w całej okolicy, chałupy umiejscawiano w taki sposób by miały jak najlepsze południowe oświetlenie oraz aby były w miarę możliwości położone frontem do drogi. Stare chaty zbudowane szczytami do drogi w tej okolicy są rzadkością. Z kolei do osłonięcia przed wiatrami często wraz z budową domów sadzono w bliskiej ich odległości szybko rosnące drzewa, przeważnie lipy, topole, jesiony czasem zdarzały się również kasztanowce. Natomiast w głębi danego siedliska budowane były pozostałe zabudowania, pierwotnie tylko stodoły, znacznie później stajnie.

Sposób wznoszenia budynków drewnianych był niezmienny od stuleci. Wznoszone były one początkowo z okraglaków później z ociosywanych belek, następnie układanych na zrąb, głównie bez użycia gwoździ, zastępowanymi drewnianymi kołkami. Konstrukcje dachów do przełomu XIX i XX wieku były głównie czterospadowe, również budowane z drewna, zakryte zarówno nad budynkami mieszkalnymi jak i nad gospodarczymi strzechą – kicorkami robionymi z słomy żytniej. Dachy gontowe (drewniane klepki) w tej okolicy były niezwykle rzadkie, głównie pokrywały dwory i kościoły.

Do wznoszenia budynków używano głównie drewna jodłowego, świerkowego oraz dębowego (na podwaliny domów). Z drewna modrzewiowego budowano z kolei głównie kościoły i dwory. Podwaliny zazwyczaj opierały się na ułożonej na zaprawie glinianej kamiennej podmurówce. Z klei szpary pomiędzy poszczególnymi belkami utykane *mszone* – były warkoczami plecionymi ze słomy i mocno ubijanymi. W tutejszej okolicy ściany budynków mieszkalnych pierwotnie wykańczano poprzez wylepienie ich całości gliną wymieszaną z plewami, następnie lepienie to było malowane – bielone na niebiesko bądź biało.

W częściach gospodarczych często pozostawiano surowy zrąb jedynie z mszonymi szparami pomiędzy belkami. Często również na tych belkach malowano okrągłe białe kółka tzw. packi, szerzej spotykane na terenie Pogórzan, chociaż również i na terenie gminy Pleśna (głównie w Lichwinie i Rychwałdzie) były one widoczne.

Rys. 1. Tradycyjne budownictwo z terenu gminy Pleśna na przykładnie nieistniejącego XIX wiecznego domu z miejscowości Rychwałd. Źródło: Konika KGW w Rychwałdzie.

Rys.2. Przykłady tradycyjnego budownictwa z terenu gminy Ciężkowice, na fotografiach nieistniejąca chata w Zborowicach. Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Ciężkowice.

Rewolucję w sposobie budowania i samej konstrukcji domów przyniósł okres międzywojenny. Z racji faktu, że teren ten był w czasie I wojny światowej miejscem gdzie przebiegały linie Frontu Wschodniego a toczono na tym terenie walki przyniosły ogromne straty, nie tylko w ludziach co i w majątku miejscowej ludności. Co z kolei wiązało się przede wszystkim z liczną odbudową całych gospodarstw. Budowane w okresie międzywojennym domy bardzo często znacznie się różniły od istniejących starszych gospodarstw. Zaczęły wówczas powstawać domy wzorowane na budownictwie podmiejskim i poniekąd dworskim. Nowobudowane domy miały już konstrukcję dachu dwuspadową a

wejścia do domów zaczęto przyozdabiać różnego rodzaju gankami i werandami. Również powoli zaczęto odchodzić z wszechobecnej strzechy na rzecz ogniotrwałej dachówki. Wówczas również zaczęły się pojawiać na domach różnego rodzaju wycięcia na szalunkach szczytów dachów i ganków, tak samo zaczęto na ścianach domów stosować pionowe deskowanie, często również zakończone licznymi wycięciami ciesielskimi. Również zaczęły się wówczas pojawiać odmienne kolory domów, odchodzono z wszechobecnej bieli i błękitu używanej wcześniej jako główny barwnik do malowania ścian domów, na rzecz kolorów nieco bardziej jaskrawych. I tak zaczęły się pojawiać domy malowane na brązowo, zielono, bordowo itd.

Rys. 3. Późniejsze formy ludowego budownictwa, na przykładzie domu w Lichwinie.
Źródło: Zbiory prywatne Mateusza Reczek.

Okres międzywojenny to również dla miejscowości takich jak Pleśna i Ciężkowice to czas rozwoju turystyki. Miejscowości te wówczas słynęły jako tereny letniskowe. „Letnicy”, bo tak nazywano ówczesnych turystów, przyjeżdżali licznie do tych wiosek na odpoczynek, goszcząc się zazwyczaj u miejscowych gospodarzy. Sam fakt rozwoju miejscowości letniskowych sprawił, że zaczęły się w krajobrazie pojawiać domy typu willa. Były to budynki drewniane o kilku izbach mieszkalnych, często podpiwniczone i z mieszkalnym półpiętrzem. Dodatkowym ich atutem był fakt, że posiadały one bardzo często niebywałą dekorację ciesielsko – snycerską, która do dziś zachwyca swą różnorodnością. Domy tego stylu w większej ilości do dziś spotkać można w Ciężkowicach, Pleśnej, Lichwinie oraz Szczepanowicach.

Rys. 4. Dom typu willa, rozpowszechniony na opisywanym terenie w okresie międzywojennym. Na fotografii przykład domu z miejscowości Szczepanowice w gminie Pleśna. Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Pleśna.

Różnorodność wzorów używanych na tym terenie w dekoracji ciesielsko – snycerskiej zachowanych domostw jest na tyle rozbudowana, że warto jej poświęcić osobne podrozdziały.

1.1.Kolory stosowane w budownictwie ludowym.

Jak już wcześniej zostało wspomniane, kolorem który od wieków dominował w ludowym budownictwie terenu Pogórza był kolor biały i niebieski. Pierwotnie na kolor biały lub niebieski (głównie w odcieniu wpadającym w błękit) malowane były tylko i wyłącznie ściany części mieszkalnych ówczesnych domostw. Później stan ten zaczęto nieco urozmaicać i często malowano ściany na biało z kolei same drzwi i ramy okien na kolor niebieski lub na odwrót.

Dopiero gdy na większą skalę zaczęto również szalować ściany domów, równocześnie rozpoczęto malowanie desek na różnego rodzaju kolory. Najwięcej kolorów zaczęto nadawać domom mniej więcej od lat 40. XX wieku. Wśród kolorów jakie były używane w budownictwie ludowym z terenów gmin Pleśna i Ciężkowice spotkać możemy:

- Niebieski (w różnych odcieniach)
- Zielony (w różnych odcieniach)
- Brązowy (w różnych odcieniach)
- Pomarańczowy (w różnych odcieniach)
- Bordowy
- Biały

1.2. Wzory wycięć na szalunkach domów.

Wycięcia ciesielskie na szalunkach szczytów dachów, nazywanych na tym terenie „facyjotami” oraz na szalunkach ganków przybrały w pewnym okresie wymiar mocno artystyczny co bez wątpienia świadczy o ogromnym kunszcie miejscowych cieśli i snycerzy.

Zachowane do dziś na tym terenie, dość liczne wycięcia na szalunkach możemy podzielić na dwie podstawowe grupy: wzory geometryczne i wzory roślinne. Do pierwszej grupy zaliczyć należy wszelkiego rodzaju wzory w kształcie kółek, trójkątów itd. Druga grupa z kolei obejmuje całą resztę motywów zaczerpniętych z przeróżnych rodzajów liści i przekrojów kwiatów. Bardzo liczny jest motyw nawiązujący swą formą do graficznego kształtu serca.

Z przeprowadzonych badań terenowych udało się dowieść faktu o znacznej odmienności wzorów z terenu gminy Ciężkowice z wzorami z terenów gminy Pleśna. Bowiem na terenie gminy Pleśna licznie występują i występowały wzory o bardziej wyszukanej formie, często z przeróżnymi zawinięciami i zagięciami, częściej prezentujące motyw roślinny niż geometryczny. Natomiast na terenie gminy Ciężkowice nad motywami roślinnymi przeważają liczne wzory geometryczne w postaci różnego rodzaju trójkątów i wycięć w postaci spiczastej.

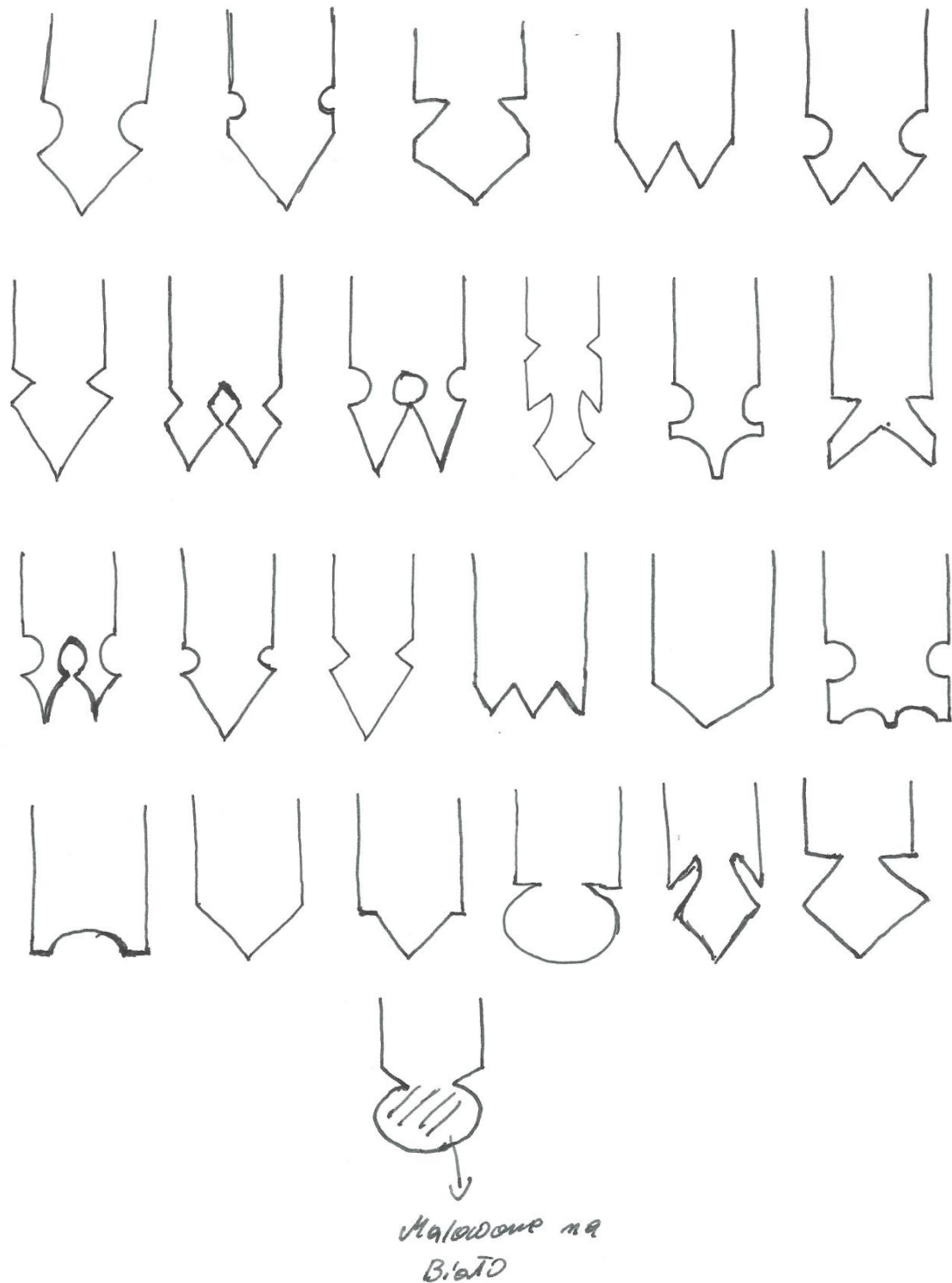
Jest to bardzo ciekawe zjawisko, przypuszczalnie świadczące o zamieszkiwaniu tych terenów przez różne grupy etnograficzne. Bowiem teren gminy Pleśna zamieszkiwany jest przez grupę Krakowiaków Wschodnich, która to częściej stosowała w różnych dziedzinach bardziej wyszukane wzory. Najbardziej widoczne to było w tradycyjnym stroju, zarówno męskim jak i kobiecym. Natomiast gmina Ciężkowice to teren Pogórze, u którym nie przywiązywano większej wagi do wzornictwa, dla przykładu stroje ludowe tej grupy posiadają tylko nieliczne zdobienia, które należą raczej do mało wyszukanych.

Rys. 5 i 6. Przykłady tradycyjnych wycięć ciesielskich na szalunkach domów z terenu gminy Pleśna i Ciężkowice. Fotografie wykonane przez Mateusza Reczek.

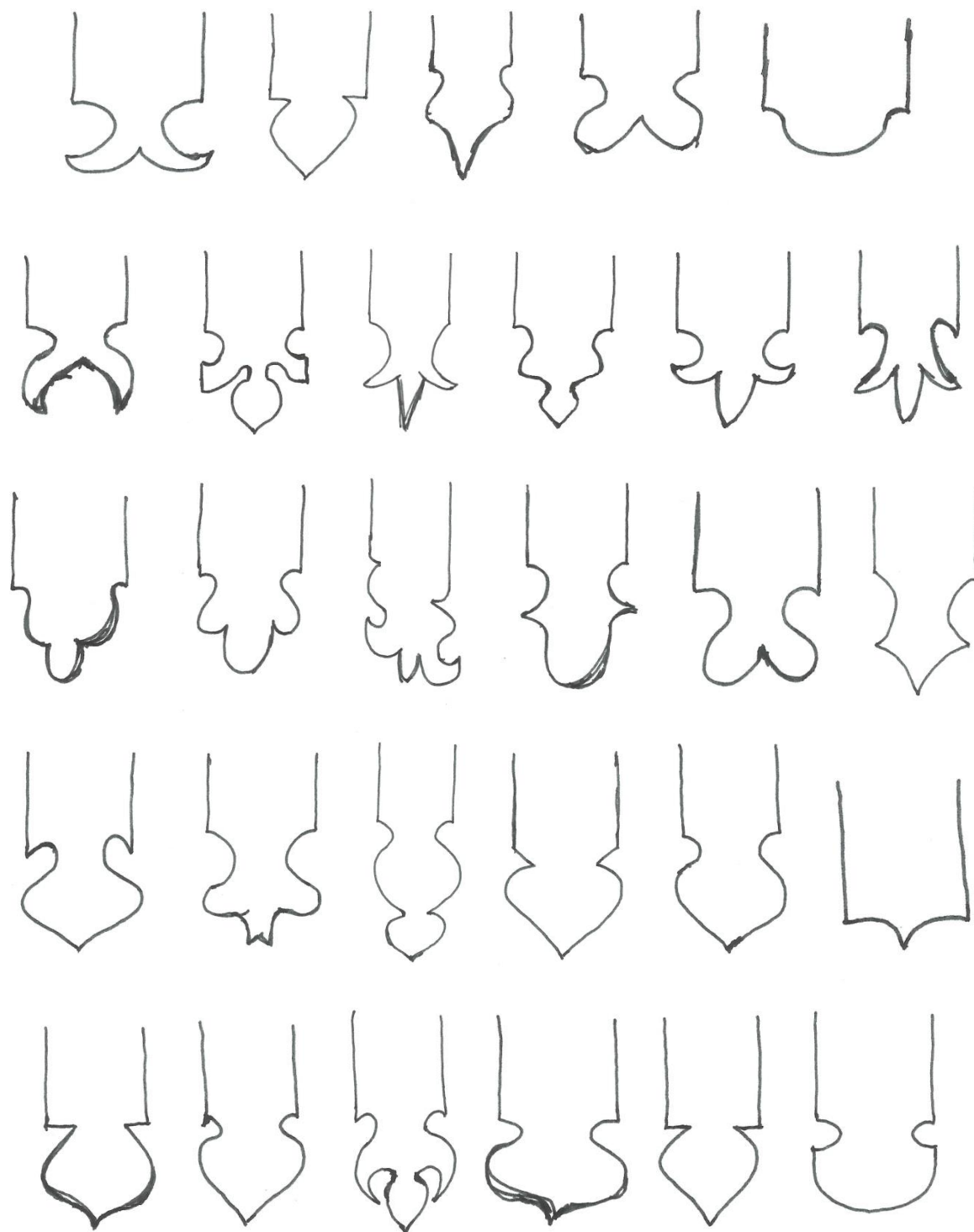
Rys. 7. Wycięcia z szalunków domów o motywie geometrycznym:

1 – Ciężkowice, 2 – Ciężkowice, 3 – Ciężkowice, 4 – Ciężkowice, 5 – Ciężkowice, 6 – Ciężkowice, 7 – Ciężkowice, 8 – Ciężkowice, 9 – Gromnik, 10 – Ostusza, 11 – Ciężkowice, 12 – Ciężkowice, 13 – Lubinka, 14 – Szczepanowice, 15 – Janowice, 16 – Janowice, 17 – Pleśna, 18 – Rzychowa, 19 – Świebodzin, 20 – Świebodzin, 21 – Lichwin, 22 – Łowczów, 23 – Rychwałd, 24 – Lichwin

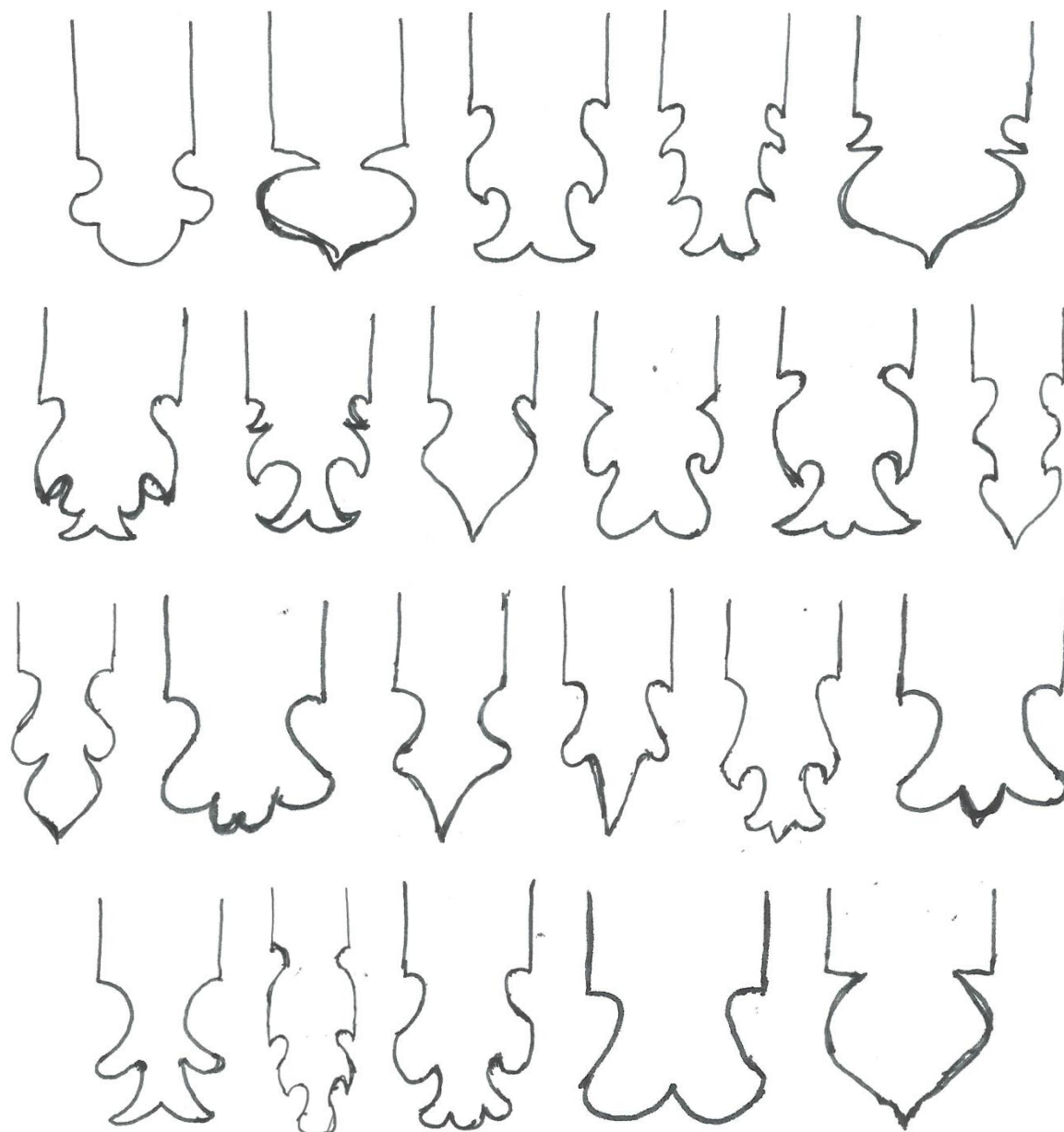

Rys. 8. Wycięcia z szalunków domów o motywie roślinnym:

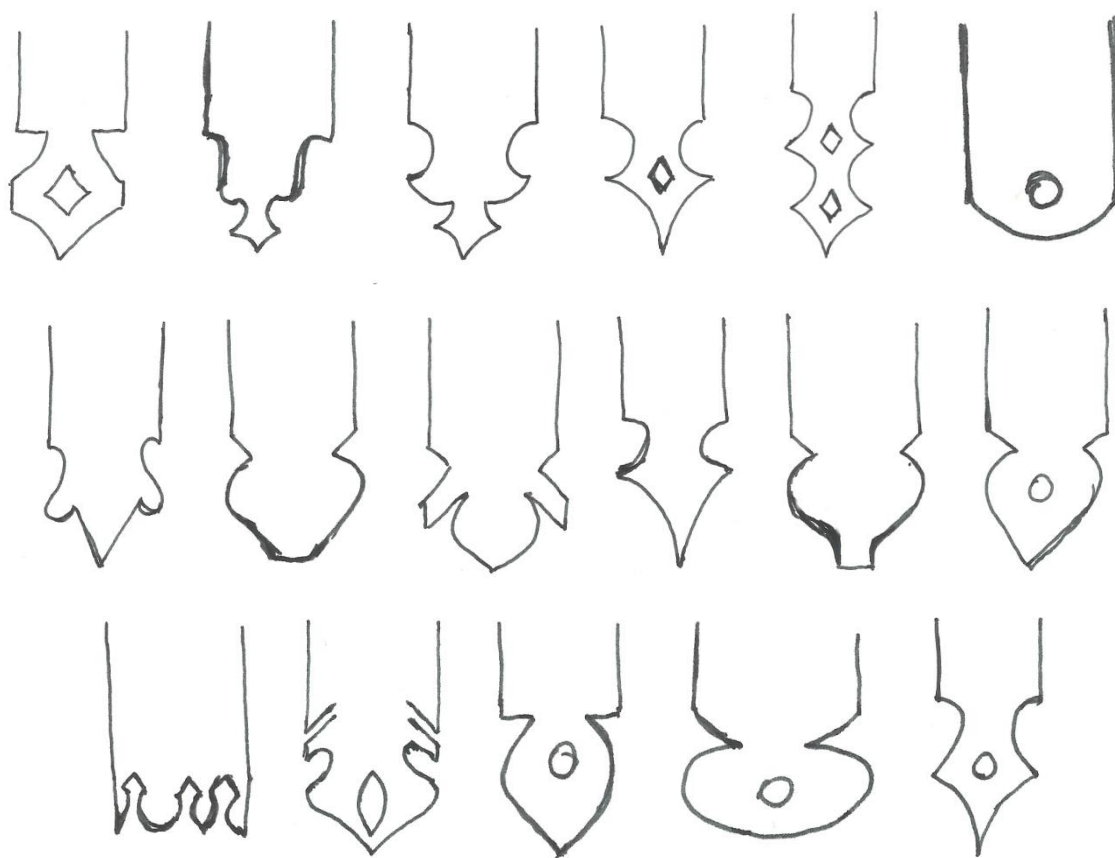
- 1 – Ciężkowice, 2 – Ciężkowice, 3 – Ciężkowice, 4 – Ciężkowice, 5 – Ciężkowice, 6
 – Ciężkowice, 7 – Ciężkowice, 8 – Ciężkowice, 9 – Ciężkowice, 10 – Ciężkowice, 11
 – Ciężkowice, 12 – Szczepanowice, 13 – Szczepanowice, 14 – Szczepanowice, 15 –
 Szczepanowice, 16 – Janowice, 17 – Janowice, 18 – Janowice, 19 – Janowice, 20 –
 Janowice, 21 – Janowice, 22 – Łowczówek, 23 – Łowczówek, 24 – Łowczówek, 25 –
 Pleśna, 26 – Pleśna, 27 – Woźniczna, 28 – Świebodzin, 29 – Rychwałd

Rys. 9. Wycięcia z szalunków domów o motywie roślinnym:

30 – Rychwałd, 31 – Rychwałd, 32 – Lichwin, 33 – Lichwin, 34 – Lichwin, 35 – Lichwin, 36
 – Lichwin, 37 – Lichwin, 38 – Lichwin, 39 – Lichwin, 40 – Dąbrówka Szczepanowska, 41 –
 Dąbrówka Szczepanowska, 42 – Lichwin, 43 – Szczepanowice, 44 – Lichwin, 45 – Lichwin, 46 –
 Lichwin, 47 – Lichwin, 48 – Lichwin, 49 – Lichwin, 50 – Lichwin, 51 – Lichwin

Rys. 10. Wycięcia z szalunków domów o motywach mieszanych:

- 1 – Ciężkowice, 2 – Ciężkowice, 3 – Ciężkowice, 4 – Janowice, 5 – Janowice, 6 – Janowice, 7
 – Janowice, 8 – Janowice, 9 – Łowczówek, 10 – Pleśna, 11 – Pleśna, 12 – Świebodzin, 13
 – Rychwałd, 14 – Lichwin, 15 – Szczepanowice, 16 – Dąbrówka Szczepanowska, 17 – Lubinka

1.3. Inne wzory pochodzące z budownictwa ludowego

Oprócz ozdobnych wycięć na deskach szalunków szczytów dachów oraz szczytów ganków w tradycyjnym budownictwie ludowym natrafić możemy również za kilka innych ozdobnych elementów oraz wzorów.

Do grupy najstarszych i zarówno najrzadziej już spotykanych elementów należą ozdobne belki podtrzymujące drewnianą powałę w domach tzw. tragarze, stragarze. Do najważniejszej z tego typu belek była ta która przebiegała przez środek głównej izby domu. Najczęściej budowniczy domu rzeźbił w niej słowa błogosławieństwa dla mieszkańców danego domostwa, fundatorów budynku, rok budowy, często również monogram IHS ale również bardzo często jakiegoś rodzaju symbol solarny. Wszystko to według wierzeń ludowych miało zapewnić mieszkańcom ochronę.

Najstarszym tego typu przykładem jest fragment belki tragarzowej, stanowiący obecnie jeden z cenniejszych eksponatów w Muzeum Etnograficznym „Grociarnia” w Jastrzębi, pochodzący z tego regionu Pogórza. Prócz łacińskiej sentencji znajdujemy na tej belce datę 1770 rok oraz monogram o motywach solarnych. Kolejny tego typu eksponat znajduje się w Muzeum Miejskim w Tuchowie i jest datowany na początek XIX wieku, na którym również odnajdujemy taki sam monogram z tym samym motywem. Na inne tego typu belki póki co nie udało się na tym terenie natrafić, licznie jednak spotkać możemy belki gdzie wryta została tylko data budowy domostwa, bez innych sentencji. Zatem motyw zawarty na belce z Jastrzębi można bezspornie uznać za najstarszy wzór pochodzący z budownictwa ludowego na opisywanym terenie.

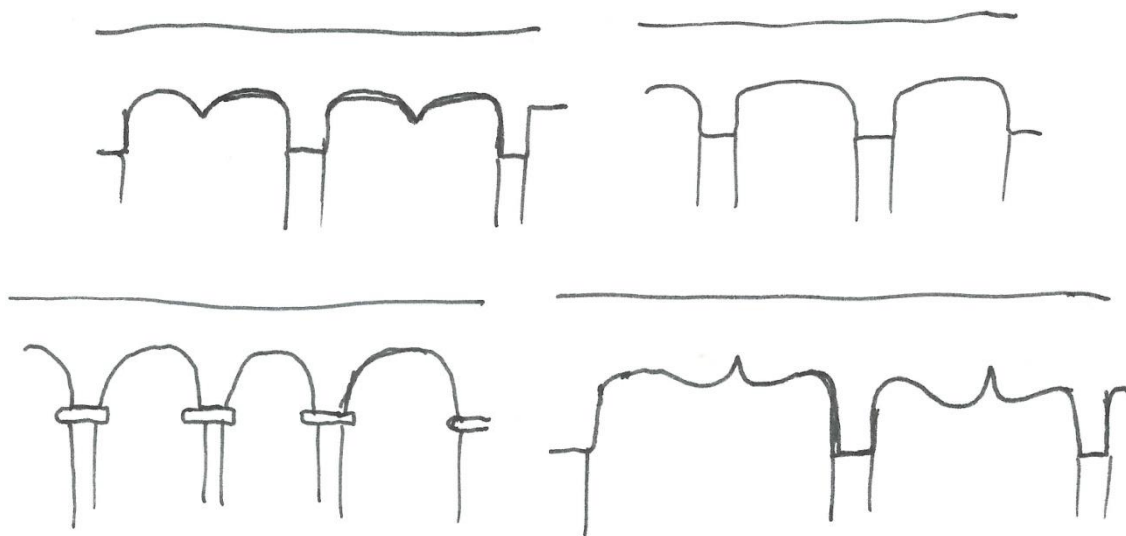
Rys. 11. Fragment belki tragarzowej z 1770 roku, eksponat Muzeum Etnograficznego „Grociarnia” w Jastrzębi. Fotografia wykonana przez Mateusza Reczek.

Kolejne wzory na jakie możemy natrafić w dawnym budownictwie tego regionu mają już znacznie późniejsze datowanie. Bez większej pomyłki za początek ich pojawiania się na budynkach określić należy okres międzywojenny, należą do nich m.in. ozdobne listwy kończące pionowe deskowania ścian domów, ozdobne deski wiatrownic w szalunkach szczytów dachów oraz wycinane również w szalunkach szczytów ozdobne świetliki.

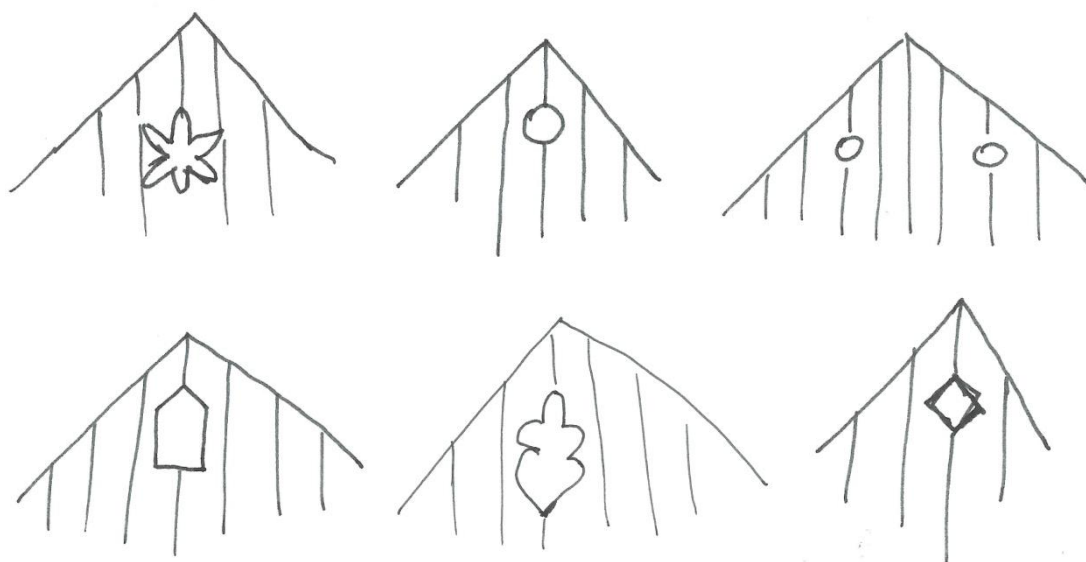
W grupie tych pierwszych wyróżnić możemy cztery podstawowe wzory stosowane na tym terenie. Zazwyczaj nie były one zbyt efektowne, z kolei swą formą najczęściej nawiązywały do motywów geometrycznych, rzadziej do roślinnych.

Ozdobne wycięcia wiatrownic i świetlików również nie są zbyt często spotykane na opisywanym terenie. Wycięcia wiatrownic najczęściej nawiązywały swą formą do motywów geometrycznych, natomiast wycięcia świetlików występowały już w różnych formach. Najczęściej były to motywy

geometryczne prezentujące wszelkiego rodzaju kółka i kwadraty, występowały również formy najczęściej zaczerpnięte z natury prezentujące wszelkiego rodzaju motywy słońca oraz liści.

Rys. 12. Przykłady wycięć listew kończących pionowe deskowanie domów, spotykane na omawianym terenie.

Rys. 13. Przykłady wycięć „światlików” z szalunków szczytów dachów spotykane na omawianym terenie.

2. Wyposażenie wnętrza.

Przemiany dawnej wsi nie ominęły również wyglądu i wyposażenia wnętrz mieszkalnych i tak samo jak w przypadku zmian w budownictwie spowodowane były one głównie sytuacją ekonomiczną oraz świadomością mieszkańców wsi. Gospodarze wiejscy od wieków na pierwszy plan rozwoju swoich gospodarstw stawiali ilość ziemi i inwentarza żywego, były to bowiem rzeczy które stanowiły wówczas główne źródło dochodu oraz świadczyły niezbicie o pozycji danego gospodarza wśród wiejskiej społeczności. Sam wygląd budynków gospodarskich i wyposażenia wnętrza stanowił już kwestię poboczną, dlatego też skala i tempo tych zmian nie była zbyt szybka. Jednakże szersza dostępność coraz to nowszych udogodnień z biegiem lat wycofywała z użycia stare narzędzia i przedmioty codziennego użytku.

Pierwotnie wnętrza mieszkalne zajmowały bardzo małą powierzchnię na której mieszkała zazwyczaj kilkunastoosobowa rodzina, stąd też rzadko byłoby szukać w takim wnętrzu zbyt wielu przedmiotów. Minimalizm wnętrza powodował to iż wiele przedmiotów codziennego użytku miało nieraz do kilkunastu zastosowań. Głównym surowcem z którego wykonywane były przedmioty i najróżniejsze narzędzia było oczywiście drewno, dlatego też do naszych czasów zachowały się już nieliczne egzemplarze tego typu rzeczy.

Mniej więcej do II połowy XX wieku powierzchnia mieszkalna wiejskich domów opisywanego regionu stanowiło jedynie dwie izby. Pierwszą z nich była dość obszerna kuchnia, w której głównie skupiało się życie rodzinne. Większą część powierzchni kuchni zajmował sporych rozmiarów piec chlebowy, dodatkowo bardzo często w tej samej izbie mieszkały również zwierzęta gospodarskie. Z kolei druga izba stanowiła już miejsce reprezentacyjne każdego domu, użytkowane głównie do spania i dla przyjęcia ważnych gości. Bardzo często w tej izbie znajdowały się przeróżne łóżka, szafy, skrzynie a na ścianach gęsto zawieszono obrazy religijne.

Należy również zaznaczyć, że większość przedmiotów pochodzących z izb mieszkalnych wykonywane było na miejscu, w danym gospodarstwie przez samego gospodarza lub u poszczególnych rzemieślników z danej miejscowości. Dodatkowo jak już powyżej wspomniano, głównym surowcem do produkcji najróżniejszych przedmiotów było drewno, stąd też do naszych czasów zachowały się już nieliczne elementy dawnego wyposażenia wnętrza. Niejednokrotnie podczas produkcji najróżniejszych narzędzi dla ich ozdoby nadawano im najróżniejsze wzory, zazwyczaj zaczerpnięte z tego co wiejską ludność otaczało najbardziej, czyli z natury. U zbiorach Muzeum Etnograficznego „Grociarnia” w Jastrzębi zachowało się kilkanaście tego typu eksponatów, których powierzchnia ozdobiona jest prostymi wzorami. Należą do nich m.in. drewniany futerał na osełkę – tzw. Kuska kilka glinianych naczyń, drewniane cedzaki, stępka do tłuczenia kaszy i kilka innych przykładów.

Rys. 14 - 18. Przykłady dawnych przedmiotów codziennego użytku pochodzące z terenu gminy Ciężkowice, eksponaty Muzeum Etnograficznego „Grociarnia” w Jastrzębi. Fotografie wykonane przez Mateusza Reczek.

Do najbardziej ozdobnych rzeczy w dawnej izbie wiejskiej należały nieliczne meble. Pierwotnie jedynym meblem w wiejskich chatach było kilka drewnianych skrzyń tzw. posagowych, które służyły do przechowywania najcenniejszych przedmiotów oraz odświętnych ubrań. Skrzynie posagowe posiadały również liczne zdobienia. Na opisywanym terenie występowały głównie skrzynie malowane na zielono lub niebiesko, dodatkowo przyozdabiane malunkami motywów kwiatowych. Unikatowym przykładem starej skrzyni posagowej jest eksponat z Muzeum Etnograficznego z Jastrzębi, gdzie zachowała się skrzynia malowana na zielono z nieco prymitywnymi malunkami bukietów róż w doniczkach.

Rys. 19 - 20. Malowana motywami kwiatowymi skrzynia posagowa, eksponat Muzeum Etnograficznego „Grociarnia” w Jastrzębi. Fotografie wykonana przez Mateusza Reczek.

Równie starymi meblami były także różnego rodzaju ławki i łóżka, które ozdabiane były najróżniejszymi wycięciami na oparciach i zagłówkach.

Najpóźniej pojawiły się wszelkiego rodzaju szafy i kredensy kuchenne, one również posiadały bardzo liczne zdobienia w formie wycięć czy rzeźbień.

Rys. 21 - 22. Ozdobne wycięcia szafek kuchennych, eksponaty Muzeum Etnograficznego „Grociarnia” w Jastrzębi Fotografie wykonane przez Mateusza Reczek.

Izby wiejskich chat zdobiły również najróżniejsze religijne obrazy, gęsto zawieszane w formie pochyłej u powały izb mieszkalnych. Dodatkowo były one przyzdabiane najróżniejszymi kwiatami wykonanymi z kolorowej bibuły, umiejscawianymi w formie girland. Najczęściej wykonywane kwiaty przypominające swą formą kwiat róży.

Rys. 23. Przyozdobiony kwiatami wykonanymi z bibuły religijny obraz, eksponat Muzeum Etnograficznego „Grociarnia” w Jastrzębi. Fotografia wykonana przez Mateusza Reczek.

Najpóźniej, bo w okresie międzywojennym, rozpowszechniły się na wsiach różnego rodzaju makatki, wyszywane oraz malowane. Wieszane zarówno w kuchni jak i koło łóżek w izbie. Makatki zawieszane w kuchni były zazwyczaj wyszywane czerwonymi lub niebieskimi nićmi na białym materiale o motywach i tekstach nawiązujących do życia w gospodarstwie. Natomiast makatki używane w izbach przybierały bardziej rozbudowane formy, pierwotnie były one najczęściej malowane przez gospodynię z wzorami pochodzącymi z natury. Dlatego też liczne były motywy najróżniejszych kwiatów, ptaków, zwierząt, krajobrazów itd. W zbiorach własnych zachowała się tego typu makatka datowana na lata 30. XX w., pochodząca z miejscowości Lichwin, przedstawiająca górali w otoczeniu lasu oraz z licznym motywem kwiatów.

Rys. 24. Malowana makatka pochodząca z terenu gminy Pleśna, w zbiorach prywatnych Mateusza Reczek. Fotografia wykonana przez Mateusza Reczek.

3. Kowalstwo ludowe.

Rzemiosło kowalskie przez wieki stanowiło na wsi znaczącą rolę, kowal był niemalże w każdej wsi, w tych większych było ich nawet do kilkunastu. Bardzo często tajniki tego rzemiosła przekazywane były z ojca na syna, stąd też bywały rodziny które od kilku pokoleń trudniły się tym rzemiosłem, dochodząc często do isćie mistrzowskiej wprawy. Wśród hierarchii wiejskiego społeczeństwa kowal zajmował bardzo wysoką pozycję, równą młynarzowi czy najbogatszym gospodarzom we wsi. Był również osobą bardzo szanowaną, o czym mogą świadczyć liczne zapisy kowali jako chrzestnych lub świadków podczas ślubów.

Obecnie istnieje pogląd, że kowal trudnił się głównie podkuwaniem koni a ich wyroby nie miały zbyt wiele wspólnego z ludową sztuką dekoracyjną. Oczywiście jest to stwierdzenie w dużej mierze błędne, warsztat kowalski świadczył niezliczoną ilość usług od wykonywania licznych narzędzi rolniczych i gospodarskich poprzez okucie drewnianych sprzętów komunikacyjnych na wyrywaniu zębów kończąc również wykonywane przez kowala przedmioty ozdobne spotkać można było na każdym kroku. Często kowal najprostszym przedmiotom nadawał najróżniejsze wzory.

Każdy kowal starał się oznaczać wykonane przez siebie przedmioty, stąd też powstawały różnego rodzaju wzory wykowane często na przedmiotach codziennego użytku. W sposób szczególny kowale przyzdabiali ukucia wozów, bogate wzory na okuciach wozów świadczyły zarówno o wielkim kunszcie danej kuźni jak również o znacznej zamożności gospodarza posiadającego tego typu wóz. Prócz wzorów zawartych na przeróżnych okuciach, kowale liczne wzory, równie geometryczne i roślinne stosowali w przypadku wielu innych przedmiotów. Kolejną grupę przedmiotów którą w sposób szczególny kowale ozdabiali były różnego rodzaju zawiasy, wykładki do zamków i często same zamki i klamki do drzwi. Przedmioty te, już bardzo rzadko, można jeszcze odnaleźć w starych domach i innych elementach budownictwa ludowego.

Dość sporą ilość elementów pochodzących z dawnych kuźni z terenu Pogórza zachowało się w Muzeum Etnograficznym „Grociarnia” w Jastrzębi, gdzie odnaleźć możemy bardzo liczne przykłady zawiasów, wykładek do zamków, pierścieni z okuć wozów oraz wielu innych przedmiotów.

Zawarte zostały na nich przede wszystkim wzory roślinne, przedstawianie zazwyczaj w postaci liści lub kwiatów oraz wzory geometryczne zaprezentowane często w postaci różnego rodzaju kół, kwadratów, trójkątów itd. Również spotykać można na tego typu przedmiotach motywy słońca.

Rys. 25 – 30. Przykłady ludowych zdobnie kowalskich pochodzących z terenu gminy Cieżkowice, eksponaty Muzeum Etnograficznego „Grociarnia” z Jastrzębi. Fotografie wykonane przez Mateusza Reczek.

4. Mała architektura sakralna.

Terminem tym określamy głównie takie obiekty jak kapliczki, figury i krzyże przydrożne. Obiekty te towarzyszyły tutejszym mieszkańcom od wieków, świadczyły one przede wszystkim o pobożności tutejszej ludności ale również bardzo często kapliczki pełniły rolę wiejskich drogowskazów oraz miejsce spotkań mieszkańców, zarówno pod względem kultu religijnego (nabożeństwa majowe oraz różaniec) jak również towarzyskim.

Typową formą kapliczki dla opisywanego terenu była kapliczka domkowa, zbudowana najczęściej z kamienia polnego – piaskowca, w formie małego domku o dachu dwuspadowym, często również z małą wieżyczką u szczytu. Obiekty tego typu stawiane były głównie przy wiejskich traktach, stanowiły one nie tyle miejsce kultu co bardzo często miejsce schronienia dla podróżnych w czasie niesprzyjających warunków atmosferycznych jak również miejsce do bezpiecznego przenocowania. W kapliczkach tego typu bardzo często ustawiany był swego rodzaju ołtarzyk z kilkoma figurami świętych oraz licznymi obrazami. Często dzięki tego typu obiektom zachowały się do naszych czasów bardzo cenne rzeźby ludowe. Najczęściej na tym terenie w domkowych kapliczkach ustawiane były figury przedstawiające Świętego Jana Nepomucena, Matkę Boską oraz liczne przedstawienia Pana Jezusa. W Jastrzębi w jednej z domkowych kapliczek do dzisiejszych czasów zachowała się z kolei unikatowa na tym terenie rzeźba Upadku Pana Jezusa pod Krzyżem, z kolei w Rychwałdzie ustawiona została równie unikatowa ludowa rzeźba Pana Jezusa w grobie. Kapliczki tego typu również w pewnym stopniu posiadały odrębne wzornictwo, jednakże obiekty które przetrwały do czasów współczesnych były na przestrzeni lat bardzo często remontowane, podczas których to remontów bardzo często zmieniały swój pierwotny wygląd. Dlatego też elementów wzornictwa nie zachowało się zbyt wiele.

Z pewnością do wzorów z kapliczek domkowych zaliczyć możemy krzyże które wieńczyły ich dachy. Zazwyczaj wykonane one były przez miejscowych kowali, na omawianym terenie tego typu krzyż zachował się na kapliczce domkowej w Rzuchowej. Natomiast w zbiorach Muzeum Etnograficznego „Grociarnia” w Jastrzębi przechowywane jest unikatowy eksponat, którym jest kuta przez miejscowego kowala chorągiewka z krzyżem i datą 1789, pochodząca według przekazów z nieistniejącej już kapliczki w Kąsnej Górnej.

Rys. 31. Krzyż z chorągiewką która wieńczyła niegdyś szczyt dachu kapliczki w Kąsnej Górnej, eksponat Muzeum Etnograficznego „Grociarnia” w Jastrzębi. Fotografia wykonana przez Mateusza Reczek.

Kolejną grupę obiektów małej architektury sakralnej, stanowią krzyże przydrożne i kamienne kapliczki słupowe. Drewniane krzyże przydrożne pierwotnie na tym terenie miały znacznie większą wysokość niż obecnie, na archiwalnych zdjęciach w czasie I wojny światowej, często można spotkać przedstawienia tego typu obiektów, których wysokość mogła dochodzić nawet do 5-6 metrów. Często na krzyżach umieszczany był rzeźbiony w drewnie wizerunek Pana Jezusa, później zastąpiony metalowymi odlewami. Również bardzo często na terenie Pogórza krzyże wieńczyło przedstawienie koguta, wkutego lub wyciętego z blachy. Do tej pory tego typu przedstawienia można spotkać tylko na terenach gmin Ryglice i Szerzyny. Krzyże które przetrwały do naszych czasów niestety nie mają zbyt odległego datowania, najstarsze obiekty mogą mieć około 50-80 lat. Starsze obiekty niestety nie przetrwały głównie z powodu materiału z jakiego zostały wykonane (drewno). Obiekty te w swej formie nie są zbyt ozdobne, jedyną formą ozdoby są zakończenia ramion krzyży, będące często zaokrąglone lub ścięte w formie trójkątów.

Bardzo często spotykane są natomiast kamienne kapliczki w formie słupów, wykonane głównie z piaskowca, zazwyczaj autorstwa miejscowych kamieniarzy. Obiekty te najczęściej zwieńczone są figurami przedstawiającymi Matkę Bożą, ale spotkać można również przedstawienia Pana Jezusa Frasobliwego, Świętego Jana Nepomucena oraz zwieńczenia w postaci kamiennych krzyży. Również

na samych cokołach spotkać możemy liczne płaskorzeźby świętych. Jednakże innych szczególnych wzorów raczej się nie spotyka.

Ostatnią z tej grupy stanowią kapliczki szafkowe umiejscawiane zazwyczaj na drzewach oraz krzyżach. Często w ich wnętrzach spotkać możemy różnego typu drewniane ludowe rzeźby, na tym terenie dominuje przedstawienie Pana Jezusa Frasobliwego. Prócz rzeźb często również umieszczane są w nich obrazy z wizerunkami świętych. Zarówno rzeźby jak i obrazy bardzo często są przybierane kwiatami, często wykonanymi z bibuły, przypominającymi zazwyczaj swą formą kwiaty róż i postrzępionych goździków. Obiektem z tej grupy który zasługuje na szczególną uwagę, jest kapliczka szafkowa z Janowic, wykonana z blachy zapewne przez miejscowego kowala i przyozdobiona przedstawieniem liści roślin.

Reasumując z obiektów przydrożnej architektury sakralnej można zaczerpnąć motywy kwiatowe (róże, liście) oraz motyw koguta i chorągiewki.

Rys. 32. Metalowa zdobiona kapliczka szafkowa z Janowic. Fotografia wykonana przez Mateusza Reczek.

5. Tradycyjny strój ludowy

Zróznicowanie geograficzne powiatu tarnowskiego i jego położenie na styku dwóch krain geograficznych Kotliny Sandomierskiej i Pogórzy Ciężkowickiego i Rożnowskiego na południu oraz umiejscowienie miasta Tarnowa w centrum powiatu miało od wieków ogromny wpływ na zróżnicowanie etnograficzne terenu. W północnej, równinnej części powiatu ukształtowała się w pełnej krasie etnograficzna grupa Krakowiaków Wschodnich z kolei południowo – wschodnie krańce powiatu, obejmujące głównie gminy Rzepiennik Strzyżewski i Ciężkowice, to teren zamieszkały przez grupę Pogórzan. Dlatego też opis tradycyjnego stroju z tego terenu należy podzielić na dwie części, opis stroju używanego na terenie gminy Pleśna oraz opis stroju używanego na terenach gminy Ciężkowice

5.1. Tradycyjny strój ludowy na terenie gminy Pleśna

Co prawda wielu etnografów i językoznawców bezspornie umiejscawia cały teren gminy Pleśna w grupie Krakowiaków Wschodnich, to w rzeczywistości może się to okazać nieco kłopotliwe. Badając etnografię wsi wchodzących z skład obecnej gminy natrafiamy bowiem na cały szereg przykładów potwierdzających to stwierdzenie. Swoistego rodzaju ewenement stanowi wieś Lichwin oraz poniekąd wieś Rychwałd, gdzie wśród strojów przedstawionych na archiwalnych fotografiach zauważyć można zarówno wpływy krakowskie jak również pogórzańskie. Stąd też wsie te należy w rzeczywistości umiejscowić w grupie wiosek z terenów przejściowych, leżących na pograniczu krakowsko-pogórzańskim.

Bezspornie z kolei można stwierdzić, że miejscowości położone zarówno w centrum gminy jak i w jej zachodniej części to tereny od wieków zamieszkiwane tylko przez grupę Krakowiaków Wschodnich. A o ożywaniu stroju krakowskiego – jako tego odświętnego, świadczy niezliczone kilka dowodów. Pierwszym z nich jest kamienna płaskorzeźba z słupowej figury (sic!) znajdującej się w Szczepanowicach, ufundowanej w 1876 roku przez małżeństwo Walentego i Anny Sierant. Na którym to obiekcie wyrzeźbiony został sam fundator, klęczący przed Świętym Walentem, który ma na sobie długą płócien nicę a na głowie czapkę która swą formą przypomina noszoną zarówno u Krakowiaków Wschodnich jak i Pogórzan, wełnianą magierkę.

Kolejnym dowodem na używanie na terenie gminy Pleśna stroju krakowskiego jako stroju odświętnego jest artykuł z Gazety Lwowskiej z 1898 roku, który podaje przebieg wesela Józefy Dietlówny z Mieczysławem Mossorem które odbyło się w dworze w Rzuchowej. W opisie tym zawarta została wzmianka, że korowodem weselnym przewodzili miejscowi włościanie odziani właśnie w krakowskie stroje.

Szerokie zmiany obejmujące niemalże wszystkie dziedziny życia zapoczątkowane już z II połowie XIX stulecia spowodowały również szybkie uleganie w zmianach mody mieszkańców wsi podtarnowskiej. Pierwotny strój zaczął stopniowo ulegać licznym ewolucjom, głównie poprzez zmieniającą się modę, liczne zapożyczenia, zwłaszcza te płynące ze strony mieszczan z lokalnych miasteczek targowych i od ludności żydowskiej a także poprzez większą dostępność różnorodnych tkanin. Wszystko to spowodowało dość szybki zanik tradycyjnego stroju ludowego na tym terenie.

Zarówno w przypadku mieszkańców gminy Pleśna jak również gminy Ciężkowice, bez większej pomyłki, stwierdzić można iż gospodarze tutejsi przestali powszechnie używać tradycyjny strój już pod koniec XIX wieku. Zastępując go odzieżą miejską, w powszechne użycie weszły garnitury. Z kolei gospodynie najdłużej używały tradycyjny strój, który poddany już mocnym ewolucjom zaniknął na stałe wraz ze śmiercią ostatnich przedstawicieli urodzonych w połowie XIX wieku, przypadających na przełom lat 40-50 ubiegłego stulecia.

W okresie międzywojennym wszechobecny stał się „strój krakowski”, uznawany jako synonim stroju narodowego i ludowego. Wówczas to zarówno mężczyźni jak i kobiety podczas ważnych uroczystości rodzinnych i kościelnych, wyciągali ze skrzyń stare gorsety babć i płótnianki dziadków. To właśnie dzięki takim działaniom i w oparciu o fotografie z tego okresu i fotografie z początku XX stulecia istnieje możliwość na odtworzenie tradycyjnego stroju ludowego używanego niegdyś na tym terenie.

Strój kobiecy

Tradycyjny strój kobiecy z opisywanego regionu składał się z kilku podstawowych elementów, wchodziły na ni: koszula, spódnica, zapaska, gorset lub katanka oraz chusta.

Najdawniejsze stroje kobiece na terenie gminy Pleśna cechowała jednolitość barw i małe zróżnicowanie wzorów. Stopniowo urozmaicane poprzez używanie wzorzystych materiałów tzw. drukowanych.

Bardzo ciekawym elementem kobiecych strojów były katanki i kaftany, które były swoistego rodzaju gorsetami z dodanymi rękawami, bardzo często bogato przyozdabianymi. O ile katanki przetrwały dość długo jako element stroju to nieco dłuższe od nich kaftany zanikły ze stroju na początku XX wieku.

Całość stroju dopełniały długie białe zapaski i fartuchy, często z bogatym białym haftem ażurowym, zazwyczaj o motywie roślinnym.

Dopełnieniem stroju były skórzane sznurowane trzewiki lub buty z cholewkami. Natomiast najbogatsze gospodynie do odświętnego stroju zakładały prawdziwe korale.

Koszule

Kobiece koszule nie wiele różniły się samym krojem od koszul męskich, pierwotnie szyte były z samodzielnego lnianego płótna, później stopniowo zastępowanego płótnem cieńszym tzw. lanym oraz fabrycznymi płótnami bawełnianymi. Długość koszuli dochodziła do pasa, zazwyczaj miały równie długie rękawy ale zdarzały się również koszule z rękawami w długości do łokcia. Posiadały również szerokie wykładane kołnierze lub stójki zapisane pod szyją. Te drugie częściej spotykane były u kobiet ta Tereniach gminy Pleśna, ale głównie u tych starszych, mężatek. Świąteczne koszule dodatkowo posiadały bogaty haft na kołnierzu, mankietach oraz wzdłuż rozcięcia na przodzie.

Koszule robocze nie były wcale zdobione, zazwyczaj posiadały niewysoki kołnierzyk lub samą stójkę.

Rys. 33. Maria Iwaniec z Lichwina w dawnym stroju odświętnym z koszulą z krótkim rękawem. Fotografia z około 1922 roku. Źródło: Zbiory Mateusza Reczek.

Spódnice

Te najstarsze szyte były z płócien samodziałowych w odzieniach od szarości do bieli. Później stopniowo pojawiły się spódnice farbowane domowymi sposobami lub w warsztatach farbiarskich, głównie w kolorach brązowych, siwych i granatowych.

Od II połowy XIX wieku pierwotne materiały szerzej zastępowane były materiałami fabrycznymi o wzorach w różnego rodzaju paski i kropki. Na przełomie XIX i XX wieku pojawiły się na rynku materiały który zdominowały ten element kobiecego stroju, czyli wełniane tybety o wzorach z różami na różnokolorowym tle.

Prócz samego płótna kobiety przyozdabiały swoje spódnice poprzez różnego rodzaju wstawki w postaci zaszepek i koronkowych tasiemek. Dodatkowo często na archiwalnych zdjęciach z terenu gminy Pleśna widzimy kobiety z spódnicami mającymi wszytą w dolnej jej części taśmą ze sztywnymi włoskami zwaną szczotką. Która prócz formy ozdobnej zabezpieczała spódnice przed wystrzępieniem.

Sama ilość spódnic zakładanych przez kobiety była bardzo zróżnicowana, zależna była od pory roku i stanu majątkowego właścicielki. Zwykle zakładano ich od trzech do pięciu a nawet przy okazji świąt ilość ta była jeszcze większa.

Rys. 34. Gospodyni z Pleśnej w odświętnym stroju ze spódnicą w drukowane wzory i ozdobami w formie naszytych koronek oraz tasiemki tzw. szczotki. Źródło: Książka: A. Partidge, *Pleśna jakiej już nie ma: historie w fotografiach.*, Pleśna 2013 r.

Zapaski

Stanowiły niezbędny element ubioru kobiecego, używane były zarówno do stroju odświętnego jak i codziennego. Wersje używane na co dzień szyte były przeważnie z samodziałów lnianych natomiast zapaski odświętne szyte z cienkich, zazwyczaj białych perkali i wełenek.

Na omawianym terenie kobiety zazwyczaj do odświętnego stroju zakładały zapaski w kolorze białym w dość bogatym haftem, przeważnie ażurowym o motywach roślinnych i geometrycznych, wykonanym głównie białą nicią. Ich wielkość zakrywała zarówno przód jak również boki spódnicy.

W okresie międzywojennym zaczęły się pojawiać zapaski tiulowe oraz płócienne, najczęściej przystrajane poprzez wszycie poziomych kolorowych wstążek w ich dolnej części.

Rys. 35 i 36. Przykłady ozdobnych zapasek przy odświętnych strojach gospodyń z Lichwina i Rychwałdu. Fotografie z I poł XX w. Źródło: Zbiory Mateusza Reczek.

Gorsety

Były najbardziej reprezentacyjnym i najbardziej zdobnym elementem kobiecego stroju odświętnego. Na omawianym terenie były w powszechnym użyciu zarówno w przypadku panien jak i mężatek. Gorset poza funkcją reprezentacyjną podkreślał również kobiecą sylwetkę.

Wygląd gorsetów z tego terenu można podzielić na dwie podstawowe grupy starszą i młodszą. Najstarsze wersje gorsetów cechowało skromne zdobnictwo, wykonane były najczęściej z płótna niebieskiego, granatowego, czerwonego i zielonego, przyozdabiane były z kolei poprzez ozdobne lamówki z płótna czerwonego oraz ozdobne guziczki, koronki i frędzelki. Młodsza wersja gorsetów wykonana była również z sukna w podobnych barwach dodatkowo ozdabiana kolorowymi haftami kwiatowymi na jego powierzchni. Dominujące na tym obszarze było zastosowanie dwóch symetrycznych wzorów kwiatowych z przodu oraz jednego z tyłu.

Wzór jaki przeważał na terenie gminy Pleśna to wzór kwiatów z lodygą, pierwotnie wyłącznie haftowany kolorowymi nićmi, dopiero później zastępowany kolorowymi koralikami i cekinami. Dodatkowym elementem szeroko stosowanym na tym terenie były ząbkowe wcięcia wzdłuż dekoltu i ramion. Gorsety zapinane były zarówno za pomocą haftek jak i guziczków, często również stosowano gorsety zawiązywane za pomocą czerwonej wstążki z kokardą zawiązywaną zazwyczaj w górnej części gorsetu.

Przeważnie haft gorsetów z tego terenu nawiązywał do kwiatów róży, jednakże sam haft i sposób jego wykonania nie był jednolity. Uzależniony był przede wszystkim od zdolności lokalnych hafciarek.

Gorsety na tym terenie powszechnie używane były jako element kobiecego stroju odświętnego mniej więcej do lat 20. XX wieku. Również w okresie międzywojennym do gorsetów z tym regionie dodane zostały różnokolorowe wstążki, przyszywane na wysokości ramion. Niezgodne z oryginalnymi

wersjami. Zwyczaj ten prawdopodobnie związany był z licznymi wstążkami które niegdyś młode dziewczęta wplatały w swoje warkocze a których końce zwisały poza gorsetami.

Rys. 37 – 41. Przykłady tradycyjnych gorsetów na zdjęciach mieszkank z miejscowości Pleśna i Lichwin. Źródło: Zbiory Mateusza Reczek i Książka: A.Partridge, *Pleśna jakiej już nie ma: Historie w fotografiach*. Pleśna 2013 r.

Katanki

Były głównie używane przez kobiety w chłodniejsze dni, stanowiły zarówno codzienną jak i odświętną odzież. Szyte były z rozmaitych materiałów, od grubych sukiennych po cienkie płócienne. Kolory i wzory zależne były przede wszystkim od danej gospodyni. Rozróżniano dwa typy katanek, zapinane na przodzie lub zapinane od tyłu. Długość ich sięgała nieco poniżej pasa i zawsze wykładane były na wierzch spódnicy. Najczęściej nieposiadany kołnierza a przy szyi zakończone były jedynie obszywką. Posiadały również długie, zwężające się dołem rękawy.

Zdobione były w przeróżny sposób, zarówno haftem roślinnym jak również poprzez wstawki z kolorowego sukna, zaszywki i różnego rodzaju koronkowe oraz tasiemkowe naszytka.

Katanki kobiet z terenu gminy Pleśna były zazwyczaj w jasnych kolorach, zazwyczaj szyte z drukowanych materiałów, zapinane z tyłu oraz przyozdabiane wszywanymi tasiemkami pasmanteryjnymi.

Rys. 42 i 43. Przykłady katanek na zdjęciach starszych kobiet z miejscowości Lichwin. Źródło: Zbiory Mateusza Reczek.

Chusty

Nieodzownym elementem dawnego kobiecego stroju z terenu wiejskiego były różnorakie chusty i chustki. Chusty noszone były zarówno przez panny jak i mężatki, używane były jako odzież codzienna jak i świąteczna. Wykonane były one z różnorodnych materiałów, posiadały również wielkie zróżnicowanie wzorów. Pierwotnie były one głównie o jednolitych kolorach, następnie zaczęto stosować chusty o wzorach geometrycznych (w kratę), najpóźniej rozpowszechniły się chusty z tybetu o motywach roślinnych z dużą przewagą wzoru z różami.

Wśród bogatych gospodyń dodatkowo rozpowszechniły się wełniane chusty tzw. budrysówki zdobione wzorami o motywach orientalnych zakończone frędzlami.

Osobną grupę stanowiły wielkie chusty naramienne zakładane głównie w okresach jesiennych i zimowych, wykonane były głównie z wełny i przyozdobione motywami geometrycznymi. Chustami naramiennymi kobiety okrywały prawie całe ciało.

Podczas bardzo ważnych świąt kobiety zamężne zakładały chusty czepcowe, przeważnie wykonane z cienkiego płócienka lub tliulu o bogatym hafcie roślinnym, zazwyczaj białym. Czepce wiązane były na osobny węzeł a kształt i położenie węzła były odmienne w przypadku poszczególnych wsi.

Rys. 44 i 45. Przykłady chust stosowanych przez mieszkanki Pleśnej i Lichwina. Źródło: Książka: A. Partridge, *Pleśna jakiej już nie ma: historie w fotografiach*. Pleśna 2013 r., Zbiory Mateusza Reczek.

Buty

Głównym obuwem kobiet były pierwotnie buty na płaskiej podeszwie z cholewkami powyżej kostek i z tzw. harmonijką przy kostce. Mniej więcej na przełomie XIX i XX wieku wyparte zostały one przez sznurowane trzewiki o słupkowym obcasie i wysokości do połowy łydki. Na co dzień zarówno kobiety jak i mężczyźni chodzili przeważnie boso, obuwie stanowiło bowiem element stroju wyjściowego.

Korale

Były najczęściej najdroższym i najbardziej efektywnym elementem stroju kobiecego. Naturalne korale z prawdziwego koralowca o krwistoczerwonej barwie nosiły przeważnie najzamożniejsze gospodynie. Na opisywanym terenie kobiety nosiły korale dość wysoko przy szyi w ilości od 3 do 6 nitki z często dokładanym do koralu krzyżykiem lub medalikiem na najdłuższej nitce.

Biedniejsze kobiety nosiły często imitacje czerwonych koralu lub korale ze szklanymi paciorkami.

Rys. 46 i 47. Przykłady koralu stosowanych przez mieszkanki Lichwina. Źródło: Zbiory Mateusza Reczek.

Strój męski.

Odświętny strój męski z terenu gminy Pleśna związany był ściśle ze strojem używanym przez grupę Krakowiaków Wschodnich, w jego skład wchodziły przede wszystkim, biała koszula z kołnierzykiem ze stójką, zazwyczaj przyozdobiona białym haftem roślinnym oraz niebieski lub granatowy kaftan, bez rękawów zdobiony wielobarwnymi haftami, metalowymi guziczkami oraz różnokolorowymi chwastami.

Dodatkową ozdobą kaftanu było przepasanie szerokim pasem z brzękadłami. Również do tego zakładane były płócienne portki zdobne w wąskie prążki, dla tego regionu raczej w kolorach niebieskich, rzadziej w czerwonych.

Mocno reprezentacyjnym ubiorem dla tego regionu była typowa dla Krakowiaków Wschodnich sukmana – zwana kierezyją. Będącym w głównym użyciu przez najbogatszych gospodarzy. Powszechniejsze były natomiast białe płóciennice, szyte w podobnej długości ze stójką u szyi i skromną aplikacją czerwonym lub niebieskim płótnem przy krawędziach oraz wyłogach stójki i rękawów.

Całość dopełniona była wełnianą czapką – magierką lub czerwoną krakuską z czarnym barankiem. Zarówno do krakuski ja i sporadycznie również i do magierki przypinane były pawie pióra które dodatkowo przyozdabiano bukietami z kwiatów wykonanych z bibuły.

Koszule

Pierwotnie szyte były z samodziałowego płótna lnianego lub konopnego. Koszule były dość długie, sięgające zazwyczaj nieco powyżej kolan. Do połowy XIX wieku powszechnym zwyczajem było wypuszczanie koszuli na spodnie, wariant ten przetrwał jeszcze do lat 30. XX wieku przy odzieniach roboczych, co potwierdzają stare fotografie. W taki sposób wypuszczoną koszulę przepasywano zazwyczaj sznurkiem lub wąskim paskiem. Do koszuli wypuszczonej zakładano białą płóciennicę a do bardziej odświętnego kaftana koszulę wpuszczano się do spodni. Dodatkową ozdobą do koszuli była czerwona wstążka przy kołnierzyku a na samej koszuli nieliczny biały haft roślinny spotykany na kołnierzach i mankietach.

Spodnie

Spodnie używane jako odzież robocza szyte były z grubego samodziałowego płótna konopnego, bogatsi gospodarze używali spodni bielonych z sukna lnianego. Odświętne spodnie wykonane były z materiału w kolorowe prążki zazwyczaj biało – niebieskie lub biało – czerwone. Jan Świętek w etnograficznym opisie wsi Brzozowa podaje, że materiał ten pochodził zazwyczaj z poszew na kołdry.

Prążkowane spodnie szybko zostały wyparte na rzecz spodni szytych z ciemniejszych materiałów fabrycznych. Nogawice spodni były również wpuszczane w cholewy wysokich butów.

Kaftan

Paradny kaftan Krakowiaków Wschodnich zakładany był pierwotnie tylko na ważne okazje. Na terenie gminy Pleśna był raczej rzadko spotykany, bowiem nie zachowała się żadna archiwalna fotografia przedstawiająca mężczyzn w kaftanach.

Szyty był z sukna granatowego lub niebieskiego, rzadziej czarnego, nie posiadał kołnierza tylko niewielką stójkę. Swym krojem był wcięty dość mocno w pasie i rozkloszowany dołem. Długości mniej więcej do połowy uda. Zapinany był na haftki a przyozdabiany zazwyczaj mosiężnymi guziczkami wokół pasa oraz kilkoma szeregami jedwabnych chwostów o kolorach czerwonym, zielonym lub żółtym, zdarzały się również kilkukolorowe wersje. Dodatkowymi zdobieniami było wszywanie oblamówek z czerwonego materiału oraz haft w rogach obu przednich jego połówek, zazwyczaj o motywach kwiatów w doniczce lub motywach geometrycznych.

Rys. 48. Dożynki w Lichwinie w latach 80. XX w., mężczyźni ubrani w tradycyjne kaftany Krakowiaków Wschodnich. Źródło: Zbiory Mateusza Reczek.

Sukmana – Kierezyja

Najbardziej odświętny element stroju stanowiła sukienka sukmana, używana głównie przez najzamożniejszych gospodarzy i przyodziewana przy najważniejszych świętach rodzinnych i kościelnych.

Kierezyja była typowym elementem stroju Krakowiaków Wschodnich, wykonana była z grubego brązowego płótna i długa nieco poniżej kolan. Elementem który charakteryzował sukmany krakowiaków wschodnich był wielki trójkątny kołnierz zwany „suka”. Posiadały również liczne zdobienia w postaci obszyć krawędzi czerwonym płótnem, liczne sznureczki oraz bogate hafty, zazwyczaj o motywie roślinnym. Najwięcej haftów starano się umieścić na trójkątnym kołnierzu.

Brązowe kierezyje powszechne były również w użyciu na terenie gminy Pleśna, świadczy o tym przede wszystkim fakt, że na archiwalnym zdjęciu z 1932 roku wykonanym w miejscowości Lichwin odnaleźć możemy jednego mężczyznę ubranego właśnie w ten strój.

Rys. 49. Mężczyzna z Lichwina w kierezyji podczas uroczystości poświęcenia sztandaru ludowego w 1932 roku. Źródło: Zbiory Mateusza Reczek.

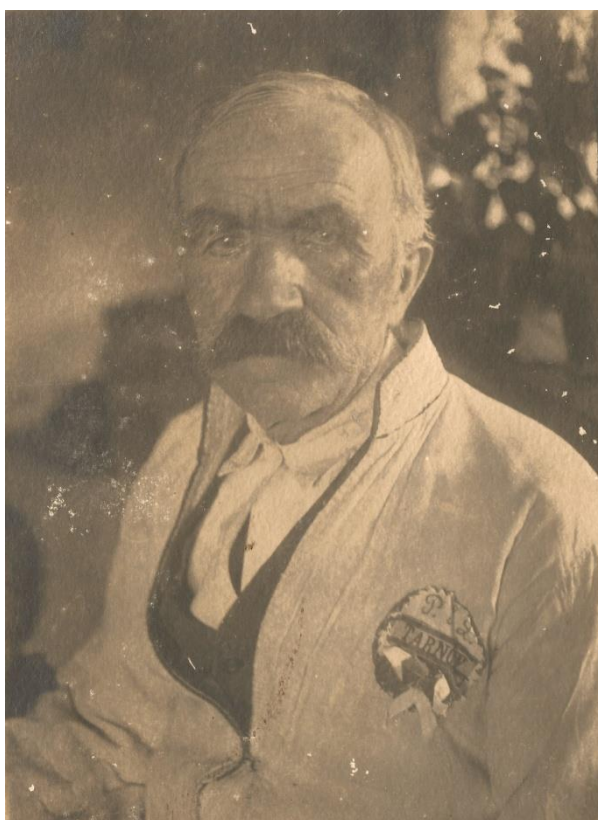
Płóciennica

Była najpowszechniejszych i najbardziej archaicznym elementem stroju używanego w całym regionie tarnowskim. Głównie stanowiła odzienie letnie, rzadziej zimowe. Szyta była z samodziału konopnego lub lnianego. Nosili ją chłopcy bez względu na status społeczny i majątek.

Miała długość sięgającą do połowy łydki, na piersiach była rozwarta a dołem szersza. Zapinana była na kilka haftek, posiadała również jedną lub dwie kieszenie.

Głównym jej przyozdobieniem było lamowanie czerwonym lub niebieskim płótnem, na kołnierzu stójki, wylogach rękawów oraz wokół otworów kieszeni. Sporadycznie zdarzały się również płóciennice podbijane od spodu białym lub niebieskim sukmem.

Na terenie gminy Pleśna była najdłużej utrzymującym się elementem stroju krakowiaków wschodnich, licznie używano je jeszcze w latach 30. XX wieku, ale wyłącznie przy okazji największych świąt, głównie ludowych.

Rys. 50 i 51. Mężczyźni w tradycyjnych płóciennicach krakowskich na przykładzie mieszkańców Lichwina. Źródło: Zbiory Mateusza Reczek.

Pasy

Na terenie Krakowiaków Wschodnich powszechnie używane były pasy wykonane z białej skóry zapinane na metalową sprzączkę z dowieszonymi na boku kilkoma rzędami metalowych krążków tzw. brzękadłami. Niestety na żadnej z zachowanych archiwalnych fotografii mężczyzn w strojach ludowych z terenu gminy Pleśna takie pasy nie występują. Prawdopodobnie musiały bardzo szybko wyjść z użycia.

Na uzyskanej ikonografii widzimy za to drugi rodzaj pasów używanych przez wspomnianą grupę. Były to szerokie na około 20 cm pasy skórzane z brązowej skóry, gęsto nabijane ćwiekami oraz dodatkowo przyozdabiane plecionką z barwionych rzemyków, zapinany na dwie lub trzy metalowe sprzączki. Zazwyczaj noszony na płótniance lub kaftanie.

Nakrycia głowy

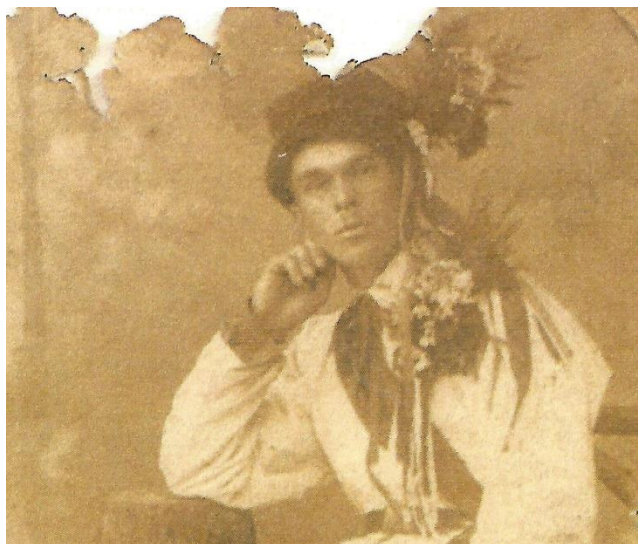
Stosowane były przez wszystkich mieszkańców dawnej wsi, stanowiły nie tyle ochronę dla głowy co bardzo często były wyznacznikiem statusu społecznego.

Rozróżnić możemy dwie podstawowe grupy nakryć głowy codzienne i odświętne. Powszednim nakryciem głowy były kapelusze wyplatane ze słomy lub liści trzciny które wyparte zostały przez późniejsze kapelusze filcowe. Jedynym ozdobnym elementem przy kapeluszach było przepasanie rozda kolorową wstążką, zazwyczaj czerwoną lub czarną.

Do odświętnego stroju mężczyźni z kolei zakładali również dwa rodzaje nakryć głowy. Pierwszym z nich, o mocno archaicznym rodowodzie, była magierka. Wykonana była ona na drutach z włóczki wełnianej, następnie formowana i tak by miała płaskie, okrągłe dno. Magierki przyozdabiane były wąskimi wzorami z kolorowej wełny, w tym regionie zazwyczaj w kolorze czerwonym i niebieskim.

Dodatkowo Jan Świątek w etnograficznym Brzozowej i okolicy podaje informację, że magierki były również dodatkowo przyozdabiane kilkoma pawimi piórami i wstążkami.

Drugim odświętnym nakryciem głowy była czapka krakuska, rogatywka. Szyte były one z czerwonego sukna i dodatkowo dookoła oblamowanego czarnym barankiem. Było to głównie nakrycie paradne, zakładane najczęściej przez drużbów weselnych lub banderie konne. Przyozdabiane były dodatkowo zazwyczaj dużymi wachlarzami pawich piór, przeplatanych sztucznymi kwiatami wykonanymi z bibuły. Zachowało się unikatowe zdjęcie mieszkańca Pleśnej uczestnika banderii konnej która witała biskupa w czasie wizytacji parafii, który prócz założonej na siebie płótnianki ma na głowie czapkę krakuską z dość sporym wachlarzem piór i bukietem wykonanych z bibuły kwiatów.

Rys. 52. Przykład wachlarza z piór na zdjęciu mężczyzny z Pleśnej. Źródło: Książka: A. Patridge, *Pleśna jakiej już nie ma: Historie w fotografiach*. Pleśna 2013.

Buty

Do odświętnego stroju mężczyźni zakładali skórzane buty o wysokiej zazwyczaj miękkiej cholewce, przeważnie wykonane z czarnej skóry. Zakładane były one głównie jako obuwie wyjściowe do kościoła, na targ lub w czasie ważnych uroczystości rodzinnych.

Buty były zazwyczaj dodatkowo prezentowane poprzez wpuszczanie do cholew nogawic spodni. Wysokie buty z cholewami mężczyźni w tym regionie stosowali powszechnie jeszcze do lat 50. XX wieku.

5.2. Tradycyjny strój ludowy na terenie gminy Ciężkowice.

Tradycyjny strój odświętny ludności zamieszkującej gminę Ciężkowice ściśle związany jest z grupą Pogórzan i był to strój znacznie odmienny od stroju ludności z terenu gminy Pleśna. Badaniami nad strojem ludowych tejże gminy i gmin ościennych zajęło się przed laty dość spore grono etnografów, z prof. R. Reinfussem na czele, dzięki czemu udało się w oparciu o liczne archiwalia ale i o zachowane jeszcze oryginalne elementy, odtworzyć strój używany niedługo na tym terenie. Który w okresie międzywojennym zaniknął całkowicie, wyparty przez wszechobecny strój krakowski – będący synonimem stroju narodowego.

Strój Pogórzan należy do grupy strojów przejściowych, łączących cechy ubiorów grup nizinnych i górskich oraz liczne zapożyczenia.

Pierwotnie strój pogórzański cechowała wszechobecna biel i prostota w wykonaniu, bowiem podstawowymi materiałami do jego wykonania były tylko i wyłącznie materiały produkowane na własny użytek w miejscowych gospodarstwach.

Strój kobiecy

Tradycyjny strój kobiecy z regionu Pogórzan nie różnił się znacząco od stroju z regionu Krakowiaków Wschodnich. Główne zmiany widoczne były wyłącznie w użytych materiałach i ich zdobieniu.

Rys. 53. Kobiety z Zespołu Ludowego „Pogórzanie” z Jastrzębi, gm. Ciężkowice w tradycyjnych strojach pogórzańskich. Źródło: Red., *Ej, puoznos jastrzębioka: Jastrzębia: ludzie – kultura – przyroda*. Jastrzębia2014.

Koszula

Pogórzanki nosiły przede wszystkim białe płócienne koszule o kroju jak w przypadku koszul męskich.

Spódnice

Zwane były w tym regionie fartuchami, długości do kostek, pierwotnie głównie biała, następnie w różnorodnych kolorach. U dołu usztywniona i zdobiona białym haftem, głównie roślinnym.

Zapaski

Przede wszystkim kolorach białych, długie, mocno marszczone, z dolną krawędzią wycinaną w zęby.

Gorsety

Zazwyczaj szyty z sukna granatowego lub czarnego, zapinany zarówno na guziczki jak i metalowe haftki. Noszony był podobnie jak i w regionie krakowiaków wschodnich przez panny i mężatki. Posiadał nieliczne zdobienia, głównie w postaci sukiennych lamowań oraz nielicznych haftów roślinnych z głównym motywem gałązek kwiatowych.

Rys. 54 Wszywany wzór z gorsetu pogórzańskiego z terenu gminy Ciężkowice.
Źródło: Książka: Red., *Ej, puoznos jastrzębioka: Jastrzębia: ludzie – kultura – przyroda*. Jastrzębia 2014.

Kaftanik – Katanki

Noszone podobnie jak na terenie grupy krakowskiej, przede wszystkim w porze zimniejszej. Często kaftaniki u podgórzanek miały kolory granatowe lub czarne, dodatkowo były od spodu watowane lub podbijane futrem, z długimi rękawami i kołnierzykiem z klapką, zapinane zazwyczaj z tyłu na metalowe haftki.

Chusty

Zarówno wzorami jak i materiałami z których zostały wykonane nie różniły się znacząco od tych które używano na terenach krakowskich. Szczególną różnicą wśród chust były chusty czepcowe, wykonywane głównie z cienkiego tiulu i ozdobiane białym haftem roślinnym. Samo wiązanie czepców było uzależnione od poszczególnych regionów a nawet wsi.

Buty

Bardzo często kobiety zakładały w tym regionie skórzane kierpce, zakładane na wełniane onuce lub buty tzw. węgierskie z płaską podeszwą i miękkimi cholewkami sięgającymi do wysokości kostek.

Inne ozdoby stroju.

Najzamożniejsze kobiety jako główną ozdobę do stroju zakładały prawdziwe korale, często po kilka nitek, zawieszane dość wysoko u szyi. Biedniejsze gospodynie zakładały z kolei korale wykonane ze szklanych paciorków.

Prócz koralu jako ozdoby służyły również koliste spinki do koszul, często z osadzonymi na ich powierzchni koralami lub szklanymi paciorkami. Z kolei do spinania włosów stosowane były różnego rodzaju wstążki i tasiemki.

Strój męski

O ile strój damski nie wiele różnił się od strojów używanych w regionach krakowskich, to już w przypadku męskich strojów odświętnych różnice te były już znaczące. W męskim stroju pogórzańskim dominowały przede wszystkim odcienie kolorów białych i niebieskich. Dodatkowo opis stroju uzupełnić można poprzez przedstawienie poszczególnych jego elementów.

Rys. 55. Mężczyźni z Zespołu Ludowego „Pogórzanie” z Jastrzębi w tradycyjnych strojach pogórzańskich. Źródło: Książka: Red., *Ej, puoznos jastrzębioka: Jastrzębia: ludzie – kultura – przyroda*. Jastrzębia 2014.

Koszula

Szyta była z białego lnianego płótna o długości sięgającej do kolan, wypuszczana na wierzch spodni, przepasana cienkim skórzanym paskiem bądź sznurkiem.

Spodnie

Wśród biedniejszych gospodarzy rozpowszechniły się spodnie szyte z białego płótna lnianego lub konopnego, używane zarówno jako odzież codzienna jak i świąteczna. Bogatsi gospodarze, głównie kmiecie, nosili spodnie szyte z fabrycznego płótna niebieskiego lub granatowego. Dodatkowo zimą zakładane były spodnie z grubego płótna samodzielnego o kroju góralskim, zwane gunioki.

Kamizelki

Posiadała bardzo zróżnicowany krój, uzależniony od regionu. Zazwyczaj jednak była szyta z szaroniebieskiego, granatowego lub czarnego sukna fabrycznego, przyozdabiana dodatkowo dwoma rzędami metalowych guzików. Bardzo rzadko zapinana.

Płótnianka

Krojem i materiałem z którego została wykonana nie różniła się od tych używanych przez krakowiaków wschodnich. Jedyna różnica występowała w lamowaniach i wykładkach rękawów, najczęściej były one ozdabiane suknem niebieskim lub siwym, rzadziej natomiast czerwonym.

Cuwa

Była najbardziej ozdobnym elementem w pogórzańskim stroju męskim. Była to długa luźna sukmana, szyta przeważnie z białego sukna samodzielnego, rzadziej natomiast z sukna ciemniejszego.

Krojem przypominała poncho podłużne z obszernym prostokątnym kołnierzem, często w czasie sloty używanym jako kaptur. Noszona była przeważnie na ramionach i spinana metalową kłamrą na wysokości piersi, rzadko wkładano ręce do rękawów które najczęściej były zaszyte.

Stanowiła zapożyczenie z ubiorów zakarpaccich, głównie węgierskich i słowackich oraz ubiorów sąsiadującej z pogranziami od południa Rusińskiej grupy łemkowskiej.

Pasy

Powszechnie stosowane były pasy wykonane ze skóry, dość wąskie, zapisane na dwie lub trzy kłamry. Dodatkowo przyozdobione mosiężnymi kółkami i guzami oraz licznymi tłoczeniami na skórze.

Buty

Pierwotnie duże zastosowanie miały skórzane kierzpce, zakładane na wełniane onuc wyparte stopniowo przez wysokie buty z cholewami o miękkiej cholewce i z podkutymi obcasami.

Nakrycia głowy

Powszechnie stosowanym nakryciem głowy były kapelusze, zarówno słomiane jak i filcowe, przyozdabiane czerwoną lub niebieską wstążką wokół ronda. W czasie chłodniejszym zakładano również wełnianą, wykonaną na drutach i folowaną magierkę. Stanowiącą zapożyczenie od grupy krakowiaków.

Rys. 56. Mężczyźni z Zespołu Ludowego „Pogórzanie” z Jastrzębi gm. Ciężkowice, w tradycyjnych strojach pogórzańskich i tradycyjnych nakryciach głowy. Źródło: Książka: Red., *Ej, puoznos jastrzębioka: Jastrzębia: ludzie – kultura – przyroda*. Jastrzębia2014.

6. Sztuka sepulkralna.

Śmierć towarzyszyła ludziom od zarania dziejów i wydawać by się mogło, że ludzie się oswoili już na tyle mocno z jej obecnością, że nie robiła ona już na nich większego wrażenia. Jednakże nie bardziej mylnego, mieszkańcy czy to wsi czy miast zawsze odczuwali lęk przed śmiercią.

Dlatego też w kulturze ludowej wytworzyło się cały szereg zwyczajów związanych zarówno z zwiastowaniem nadchodzącej śmierci jak również z jej uniknięciem. Etnografowie podają cały szereg opisów zwyczajów związanych z samym obrzędem pogrzebu i poszczególnymi jego etapami. Do tych najciekawszych z nich należał bez wątpienia zwyczaj „żegnania się” zmarłego z domostwem. Polegający na trzykrotnym stuknięciu trumną w każdy próg drzwi domostwa przed wyjściem korowodu pogrzebowego do kościoła.

Pierwotnie cmentarze znajdowały się na dziedzińcach kościelnych, dopiero w czasach zaboru austriackiego wprowadzony został zakaz grzebania umarłych w otoczeniu kościołów. Stąd też zaczęły powstawać nowe cmentarze w nowych, niezbyt oddalonych od kościoła miejscach. Do samego wyglądu cmentarzy i grobów miejscowi nie przywiązywali większej wagi. Groby umieszczane były bez planów i większych wymogów. Stąd też często bywało tak, że gdy nadchodziło święto zmarłych, często rodziny nie mogły zlokalizować mogił swoich bliskich.

Na opisywanym terenie kamienne nagrobki zaczęły się pojawiać na mogiłach mniej więcej w II połowie XIX wieku, a najstarsze z nich datowane na lata 50-60. XIX stulecia odnaleźć możemy na cmentarzach w Pleśnej i Ciężkowicach. Są to nagrobki głównie rodzin właścicieli ziemskich i zamożnych mieszczan (w przypadku Ciężkowic). Na większą skalę kamienne, głównie piaskowcowe nagrobki zaczęły się pojawiać na przełomie XIX i XX wieku, wówczas nagrobki zaczęli stawiać dla swych rodzin bogatsi gospodarze wiejscy. Monumenty tego typu zamawiane były zazwyczaj u miejscowych kamieniarzy, stąd też spotkać można w ich formie liczne cechy ludowe. Jednakże bez większych elementów wzornictwa.

Prawdopodobnie już przed I wojną światową, zaczęły się na cmentarzach pojawiać metalowe krzyże nagrobne. Pierwotnie wykonywane głównie przez miejscowych kowali, z nielicznymi zdobieniami. Od początku lat 30. XX w. do późnych lat 70. XX w. na cmentarzach pojawiły się bardzo licznie metalowe krzyże pochodzące z warsztatów kowalско – ślusarskich. Obiekty te zachowały się dość licznie na miejscowych cmentarzach. Wiele z nich posiada liczne zdobienia, zaczerpnięte przede wszystkim od roślin i miejscowego budownictwa ludowego. Spotykane są również motywy wpisujące się na stałe w lokalną kulturę, zaliczyć do nich z pewnością należy motyw serca oraz kwiatu róży. Spotykany dość licznie również w wcześniej omówionych przykładach.

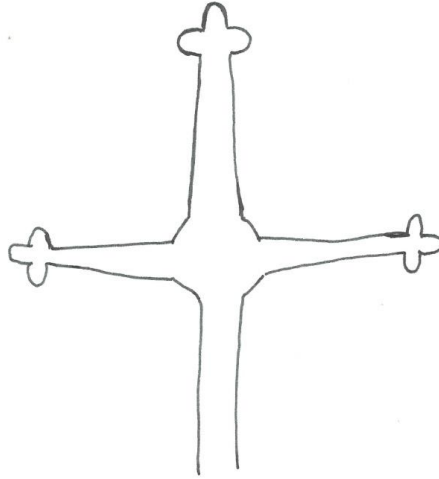
By dostatecznie przedstawić różnorodność ludowych przykładów sztuki sepulkralnej, badania terenowe przeprowadzone zostały na cmentarzach parafialnych w gminach Pleśna oraz Ciężkowice.

6.1. Cmentarz parafialny w Pleśnej.

Na cmentarzu w Pleśnej zachowało się kilka starych nagrobków wykonanych z piaskowca i marmuru, pochodzących głównie z przełomu XIX i XX w. Najstarsze z nich datowane są na lata 50. XIX stulecia. Jednakże ich forma wskazuje na wykonanie w profesjonalnych zakładach kamieniarskich. Nie posiadają cech ludowych jak również i wzornictwa.

Zachowała się duża ilość starych metalowych krzyży, pochodzących z warsztatów kowalskich i kowalско – ślusarskich, najstarszy tego typu obiekt datować należy na okres przez I wojną światową lub pierwsze lata okresy międzywojennego. Pozostałe pochodzą głównie z lat 40-70. XX stulecia.

W formie obiektów przeważa głównie motyw tzw. „glorii”, przedstawionej w postaci promieni pomiędzy ramionami krzyża. Same zakończenia ramion krzyży wskazują z kolei na imitację trójklapowego liścia, prawdopodobnie jest to bluszcz. Spotykany jest również motyw róży przedstawiony w postaci kutych kwiatów w ogrodzeniu jednego z nagrobków pochodzącego z okresu międzywojennego.

Rys. 57. Metalowy krzyż nagrobny o cechach ludowego kowalstwa pochodzący z cmentarza w Pleśnej.

6.2. Cmentarz parafialnych w Szczepanowicach.

W Szczepanowicach na cmentarzu parafialnym zachowało się kilka starych nagrobków wykonanych z piaskowca i marmuru, głównie pochodzących z lat 30-40. XX w. Najstarsze zachowane obiekty pochodzą z kolei z początku XX wieku. Podobnie jak w przypadku cmentarza w Pleśnej, nagrobki o formie wskazującej na wykonanie ich w wykwalifikowanych zakładach kamieniarskich. Nie posiadają cech ludowych oraz ludowego wzornictwa.

Przetrwała do obecnych czasów duża ilość starych krzyży metalowych, pochodzących z warsztatów kowalskich i kowalско – ślusarskich. Najstarsze obiekty datować należy na lata 30. XX wieku, pozostałe na okres lat 50-70. XX stulecia.

Tutaj również przeważającym jest motyw tzw. „glorii”, przedstawionej w postaci promieni pomiędzy ramionami krzyża. Same zakończenia ramion krzyży wskazują z kolei na imitację trójklapowego liścia, prawdopodobnie jest to bluszcz. Spotykany jest również motyw róży przedstawiony w postaci kutych kwiatów na jednym z krzyży datowanym na lata 30. XX w. oraz motyw serca. Zawarty on został w postaci tabliczki epitafium oraz w uformowaniu kutego metalowego wieńca z róż umiejscowionego na jednym z krzyży datowanym na ten sam okres.

Rys. 58. Motyw serca zawarty na jednej z tabliczek epitafium, pochodząca z połowy lat 30. XX w. Fotografia wykonana przez Mateusza Reczek.

6.3. Cmentarz parafialny w Janowicach.

Na nekropolii w Janowicach zachowało się kilka starych nagrobków piaskowcowych, pochodzących głównie z początku XX stulecia (przed 1914 r.) oraz kilka z lat 30.XX w. Obiekty te formą wykonania wskazują na wykonanie przez wykwalifikowanych kamieniarzy, bez cech oraz wzorów z kultury ludowej.

Zachowała się bardzo mała ilość metalowych krzyży, pochodzących zazwyczaj z warsztatów kowalско – ślusarskich. Zachowane obiekty datować należy głównie na okres lat 40-50. XX w.

Przeważający jest motyw tzw. „glorii”, przedstawionej w postaci promieni pomiędzy ramionami krzyża. Same zakończenia ramion krzyży wskazują z kolei na imitację trójklapowego liścia, prawdopodobnie jest to bluszcz. Spotykany jest również motyw serca który zawarty został w postaci tabliczki epitafium na jednym z krzyży pochodzącym z I połowy lat 60. XX w.

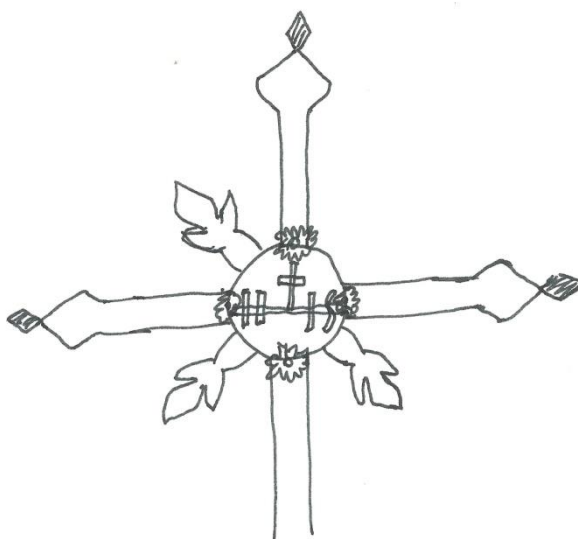
6.4. Cmentarz parafialny w Ciężkowicach.

W Ciężkowicach na miejscowym cmentarzu parafialnym zachowały bardzo licznie stare nagrobki, wykonane głównie z piaskowca, pochodzące głównie z przełomu XIX i XX w. Najstarsze obiekty datować należy na ostatnie lata I połowy XIX stulecia. Ciekawostką wśród nagrobków są nagrobki wykonane w postaci żeliwnych odlewów. Również na uwagę zasługuje fakt, że bardzo duża ilość starych nagrobków ogrodzona jest metalowymi kutymi płotkami, zazwyczaj z epoki. Jednakże brak w nich cech ludowego kowalstwa artystycznego.

Spora ilość nagrobków zwieńczona figurami świętych, głównie przedstawieniami: Matki Bożej, Aniołów oraz Matki Bożej pod krzyżem. Kilka z nich nosi liczne cechy ludowego kamieniarstwa.

Dodatkowo na kamiennych nagrobkach natrafić możemy na liczne użycia motywu bluszczu oraz róż z cierniami.

Zachowało się zaledwie kilka starych krzyży metalowych które by mogły świadczyć o pochodzeniu z miejscowych warsztatów kowalско – ślusarskich. Wśród których również spotkać można motyw z tzw. „glorią” przedstawionej w postaci promieni lub liści pomiędzy ramionami krzyża. Nie zachowały się również żadne krzyże gdzie w zakończeniu ramion użyto by motywu liścia bluszczu.

Rys. 59. Stary metalowy krzyż nagrobny o cechach ludowego kowalstwa znajdujący się na cmentarzu w Ciężkowicach.

6.5. Cmentarz parafialny w Jastrzębi.

Na miejscowym cmentarzu parafialnym zachowała się mała ilość starych nagrobków wykonanych z piaskowca. Istniejące obiekty pochodzą głównie z przełomu XIX i XX w. Również wśród starych nagrobków można spotkać jeden nagrobek w formie żeliwnego odlewu. Kilka nagrobków nosi skąpe cechy ludowego kamieniarstwa, jednakże bez szczególnego wzornictwa. Nie spotykana na wcześniej opisanych cmentarzach jest ludowa, kamienna figura Pana Jezusa Frasobliwego, wieńcząca jeden z nagrobków. Dodatkowo kilkakrotnie spotykany jest na cmentarzu w Jastrzębi rzeźbiony motyw czaski ze skrzyżowanymi piszczelami.

Na szczególną uwagę zasługuje pomnik w kształcie słupa, wysoki na około 3- 4 metry z trzystopniowym schodkowaniem, zwieńczony krzyżem, wykonany z bloków piaskowcowych. Prawdopodobnie będący upamiętnieniem epidemii która nawiedziła ten teren w połowie lat 50. XIX stulecia. Znajdująca się na nim inskrypcja brzmi:

FONDOWANY
W R. P: 1868
Przechodniu West
chniej za dusze
Zmarłych do
Pana Boga

Rys. 60. Pomnik pamiątkowy z 1868 roku z cmentarza w Jastrzębi. Fotografia wykonana przez Mateusza Reczek.

Kolejną z ciekawostek związanych z tym obiektem jest fakt, iż, monument o tej samej konstrukcji i podobnym datowaniu znajduje się w Jastrzębi na cmentarzu cholerycznym. Inny z kolei identyczny przykład znajduje się przy ścieżce „Na Budzyń” i stanowi on przydrożną kapliczkę słupową. Dodatkowo obiekty o podobnej architekturze nie są spotykane poza Jastrzębią. Co z kolei świadczyć może o tym,

że wykonane zostały przez miejscowego rzemieślnika. Trudniącego się zapewne dodatkowym zarobkiem jakim w tym przypadku było kamieniarstwo.

Niestety na miejscowej nekropoli nie występują wcześniej opisywane krzyże metalowe o ciekawej formie wykonania. Natomiast te co się zachowały wykonane zostały w bardzo prostej formie, bez żadnych elementów ludowego kowalstwa artystycznego.

Ponadto niespotykany innych motywów o pochodzeniu ludowym.

6.6. Cmentarz parafialny w Bruśniku.

W Bruśniku również na cmentarzu parafialnym zachowała się bardzo mała ilość starych piaskowcowych nagrobków. Obiekty które przetrwały pochodzą głównie z ostatnich lat XIX stulecia i I połowy XX stulecia. Kilka z nich zwieńczone zostało figurami Aniołów oraz Pana Jezusa Frasobliwego, o dość licznych cechach ludowych świadczących o wykonaniu przez miejscowych kamieniarzy.

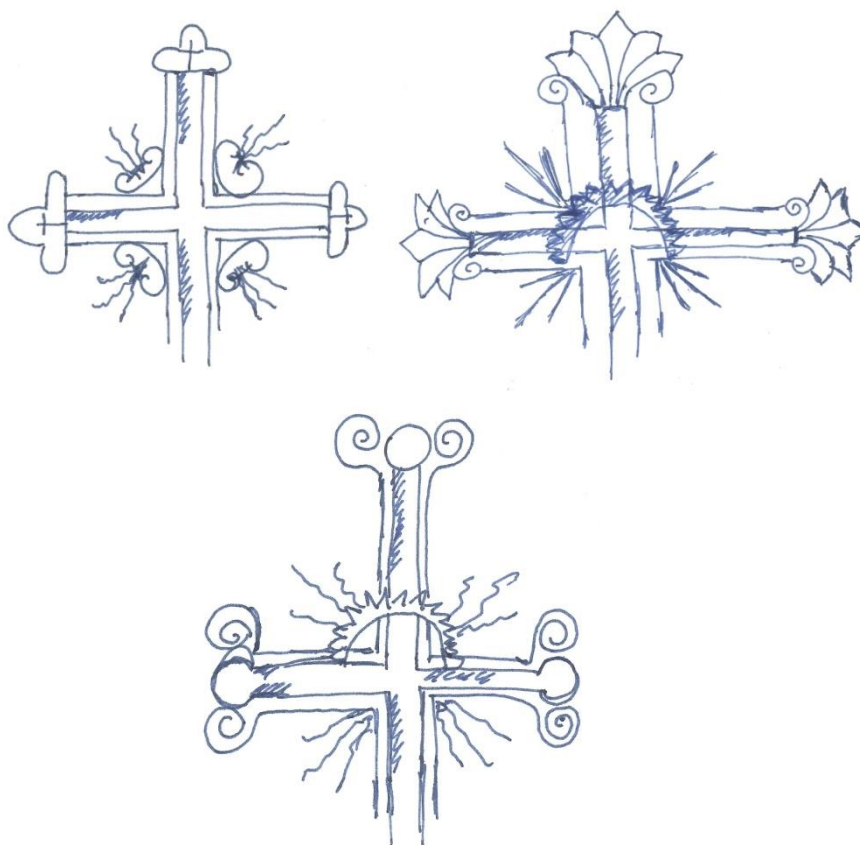
Licznie spotkać można na nagrobkach motyw z różami i cierniami. Dodatkowo na jednym z nagrobków osoby zmarłej w 1941 roku, kamieniarz zawarł motyw rozety, spotykany na tym terenie w budownictwie ludowym, głównie przy napisach na belkach stragarzowych.

Rys. 61. Motyw rozety przedstawiony na jednym z nagrobków z cmentarza parafialnego w Bruśniku.
Fotografia wykonana przez Mateusza Reczek.

W małej ilości zachowały się natomiast stary krzyże metalowe o pochodzeniu z miejscowych warsztatów kowalско – ślusarskich. Wśród których również spotkać można motyw z tzw. „glorią” przedstawionej w postaci promieni lub liści pomiędzy ramionami krzyża. Liczne obiekty posiadają zakończenia ramion w postaci trójklapowego liścia, niektóre z nich posiadają ramiona ścięte pod ukosem.

Więcej motywów ludowego wzornictwa na cmentarzu w Bruśniku niestety nie odnajdujemy.

Rys. 62. Przykłady starych zdobionych krzyży metalowych z cmentarza parafialnego w Bruśniku.

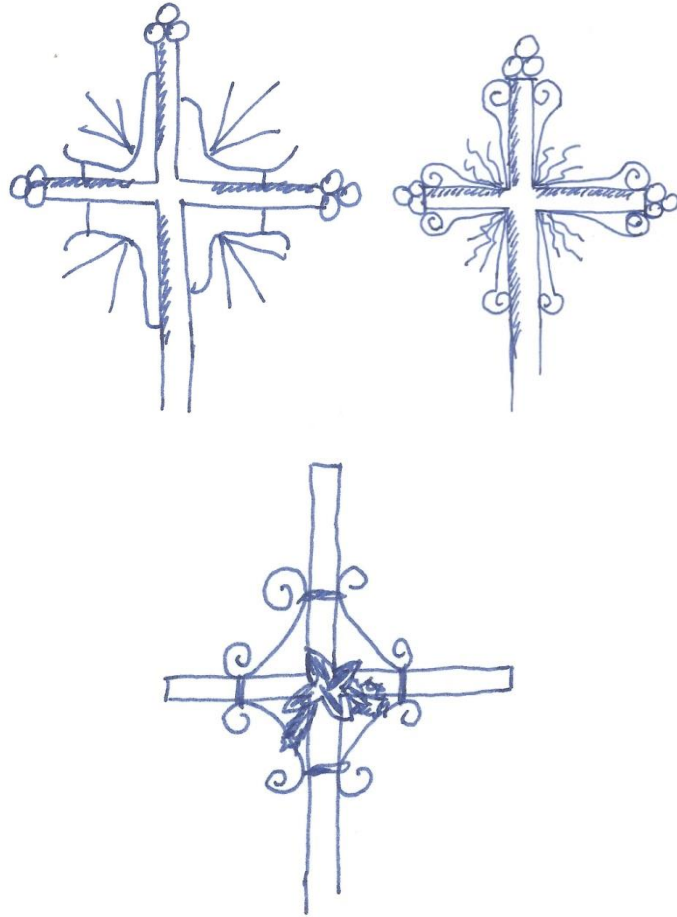
6.7. Cmentarz parafialny w Zborowicach.

Na miejscowym cmentarzu zachowała się dość spora ilość starych nagrobków wykonanych z piaskowca oraz marmuru. Te które przetrwały do dzisiejszego czasu pochodzą głównie z II połowy XIX wieku i I połowy XX wieku. Kilka z nich zwieńczone zostało kamiennymi krzyżami oraz figurami Matki Bożej. Na niektórych z nich spotkać można cechy ludowego kamieniarstwa, jednakże bez żadnych konkretnych wzorów. Jedynym motywem który na kamiennych stelach został przedstawiony są spotykane już wcześniej róże oraz ciernie.

Nielicznie zachowały się stare krzyże metalowe, na tych które przetrwały również spotykamy motyw z promienistą „glorią” między ramionami. Również zakończenia ramion krzyży posiadają zawarty już wcześniej motyw z trójklapowym liściem.

Więcej motywów ludowego wzornictwa na opisywanej nekropolii nie odnajdujemy.

Rys. 63. Przykłady starych zdobionych krzyży metalowych z cmentarza parafialnego w Zborowicach.

Zakończenie

Analizując wszelkie aspekty dawnej kultury gmin Pleśna i Ciężkowice nasuwa się jedna podstawowa myśl jest nią ogromna posucha w zachowaniu dawnego budownictwa, tradycji, stroju itd. Wszystko to znacznie utrudniło pracę nad powyższym opracowaniem. Nieliczna jest również literatura fachowa w tym temacie. Dlatego być może opracowanie to posłuży jako przyczynek do szerszych badań nad etnografią tego zakątka powiatu tarnowskiego.

Również na podstawie przeprowadzonych na potrzebę opracowania badań przedstawia się obraz dużego zróżnicowania wśród wzorów pochodzących z kultury ludowej. Okazuje się, że wzory te można odszukać niemalże wszędzie, w wyglądzie domów, wyposażeniu wnętrza, licznych narzędziach gospodarskich na wyglądzie nagrobków na miejscowych cmentarzach kończąc.

Największe jednak zróżnicowanie we wzornictwie przynosi opracowanie dotyczące tradycyjnych strojów z terenu obu gmin. Opracowanie to było bardzo ważne, ponieważ prócz przedstawienia poszczególnych wzorów pokazuje to jak powinien wyglądać tradycyjny strój ludowy z terenu danej gminy. Jest to na tyle ważne, że w obecnych czasach zauważa się na tym terenie znaczną fascynację kulturą i strojami górali podhalańskich. Co jest oczywiście w stu procentach błędne i w żaden sposób nie jest kultywowaniem lokalnych tradycji. Pokazuje to również ogromną potrzebę przedstawienia miejscowym mieszkańcom tradycyjnych strojów ludowych używanych niegdyś na danym terenie.

Ważną informacją którą pozwoliłem sobie przedstawić w słowach zakończenia jest nie poruszony wcześniej temat plastyki obrzędowej. Niegdyś wszelkiego rodzaju ozdoby wykonywane były na miejscu, głównie przez każdą z gospodyń w jej zaciszu domowym. Plastyka obrzędowa obejmowała wykonywanie przedmiotów związanych z obchodami poszczególnych świąt, głównie religijnych ale również i rodzinnych.

Do przykładów przedmiotów z plastyki obrzędowej na tym terenie należą z pewnością zdobione kwiatami bibułowymi palmy wielkanocne i pisanki, wśród których w tym regionie nie wykształcił się żaden konkretny wzór, jego forma uzależniona była wyłącznie od zdolności danej gospodyni. Również do tej grupy należą wszelkie ozdoby związane ze świętami bożego narodzenia, wszelkie ozdoby wykonywane ze słomy, bibuła a nawet opłatków stanowiące początkowo ozdoby wieszane na gałęzi jodłowej umiejscawianej pod powalą izby – na tak zwanej podłaźniczce a później wraz z zanikiem podłaźniczek na jodłowych choinkach.

Unikatowym zwyczajem występującym na terenie zarówno gminy Pleśna jak i Ciężkowice, był zwyczaj wykonywania różgi weselnej, którą stanowił dość sporej wielkości bukiet z kwiatów wykonanych z bibuły przywiązanych do drewnianej nóżki. Oryginalne różgi weselne pochodzące z tego terenu zachowały się w zbiorach Muzeum Etnograficznego „Grociarnia” w Ciężkowicach. Poniżej prezentuję fotografię tychże eksponatów:

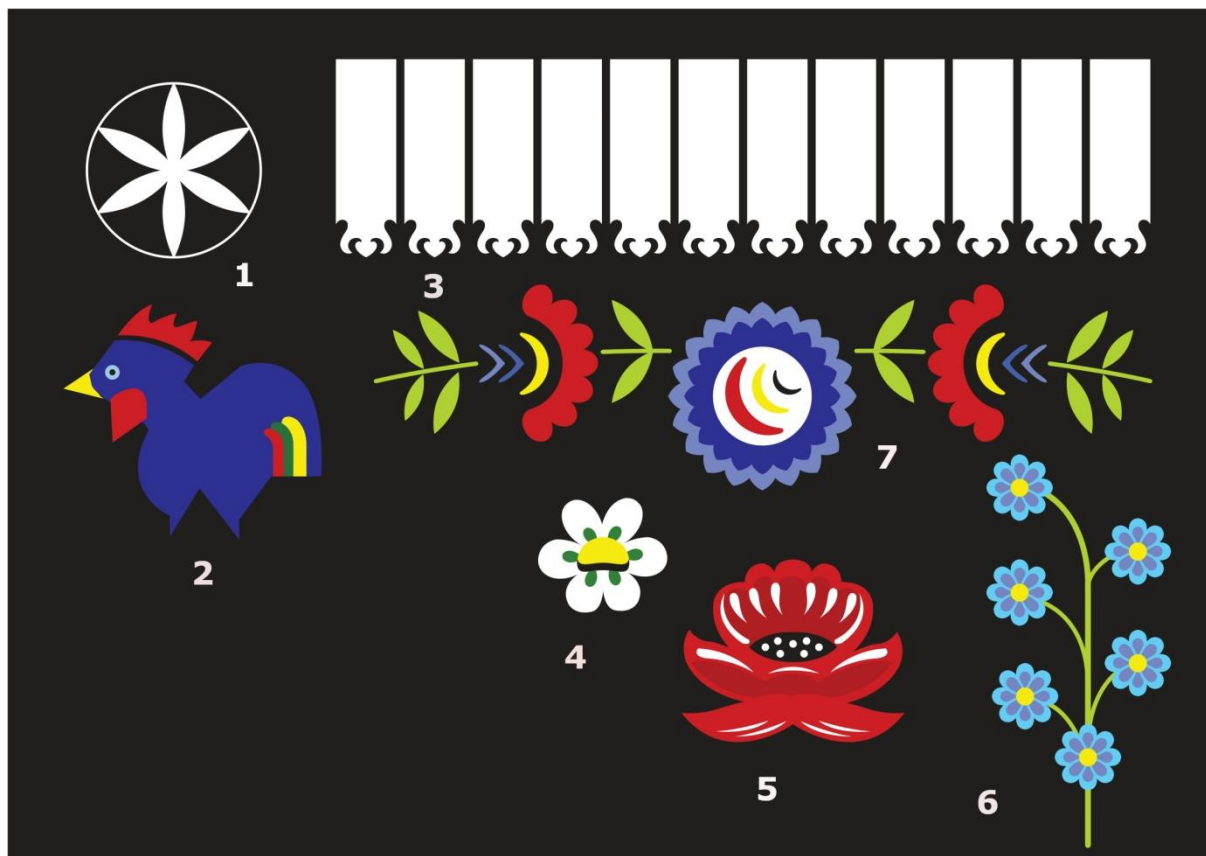
Rys. 64. Misternie wykonane z bibułowych kwiatów różgi weselne, eksponaty Muzeum Etnograficznego „Grociarnia” w Jastrzębi. Fotografia wykonana przez Mateusza Reczek.

Reasumując z całości opracowania prezentuje znaczne zróżnicowanie wśród wzorów używanych na terenach obu gmin, co oczywiście w ogromnym stopniu związane jest z zamieszkiwaniem tych obu gmin przez różne kulturowo grupy etnograficzne. Dlatego też wybranie jednego konkretnego wzoru który łączyłby te dwie gminy jest niezwykle ciężkim wyzwaniem, jednakże nie do osiągnięcia.

Wzorem który przewijał się przez całość opracowania było bardzo częste używanie na tych terenach wzorów kwiatowych, przede wszystkim związanych z kwiatami róży. Spotkać ten wzór można było niemalże wszędzie. Dodatkowym wzorem który był często spotykany to motyw kwiatów w doniczce. Również często spotykane były motywy geometryczne, pochodzące z budownictwa ale również i z haftów dawnych strojów. Ciekawym i rzadko spotykanym już na terenie oby gmin elementem tradycyjnych strojów jest wełniana czapka magierka, która używana była niegdyś powszechnie jako nakrycie głowy wśród ludności z terenu obu gmin. Zatem również i tą niepozorną wełnianą czapkę należy uznać jako wzór łączący obie gminy.

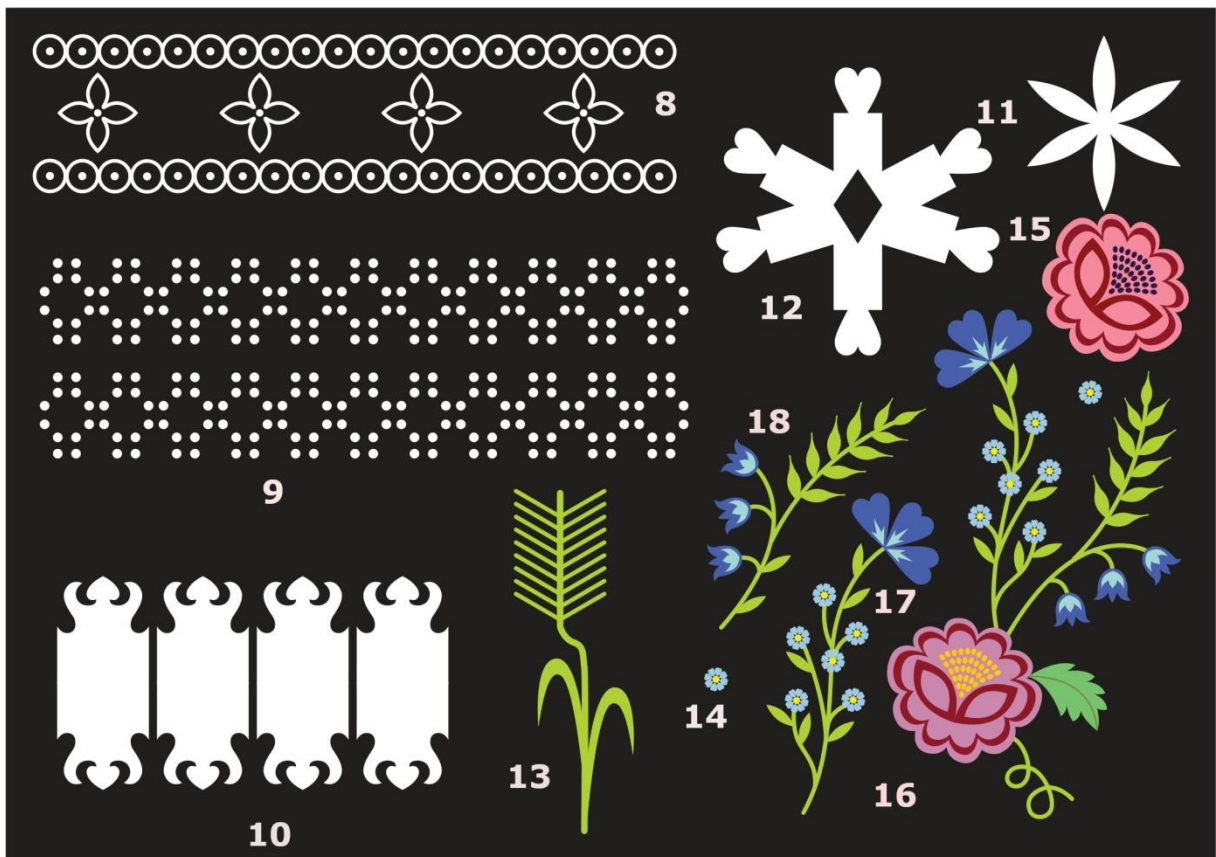

Wybrane wzory z opracowania

Rys. 65. Wyrysowane niektóre wzory pochodzące z terenu gmin Pleśna i Ciężkowice.
Piotr Jakób.

Rysował.

Rys. 66. Wyrysowane niektóre wzory pochodzące z terenu gmin Pleśna i Ciężkowice.

Rysował.
Piotr Jakób.

Pochodzenie poszczególnych wzorów

1. Rozeta z belki tragażowej z 1770 roku, eksponat Muzeum Etnograficznego „Grociarnia” w Jastrzębi.
2. Kogucik z barometru – „Palamenter”, eksponat Muzeum Etnograficznego „Grociarnia” w Jastrzębi.
3. Wycięcia z szalunku domu w Pleśnej.
4. Kwiatek z malowanej makatki z terenu Lichwina.
5. Kwiatek z malowanej makatki z terenu Lichwina.
6. Haft z kierezyji z archiwalnej fotografii mieszkańca Lichwina.
7. Haft z ręcznika-makatki, eksponat Muzeum Etnograficznego „Grociarnia” w Jastrzębi.
8. Wzór z wykonanych przez miejscowego kowala okuć wozu konnego, eksponat Muzeum Etnograficznego „Grociarnia” w Jastrzębi.
9. Haft z zapaski z archiwalnej fotografii mieszkanki Rychwałdu.
10. Wzór z szalunku domu w Ciężkowicach.
11. Rozeta z nagrobka na cmentarzu parafialnym w Bruśniku.
12. Motyw wykonany na podstawie wycięć szalunku na domu w Lichwinie.
13. Haft z gorsetu z archiwalnej fotografii mieszkanki Ciężkowic.
14. Haft z gorsetu z archiwalnej fotografii mieszkanki Lichwina.
15. Haft z gorsetu członkiń Zespołu Ludowego „Pogórzanie” z Jastrzębi.
16. Haft z gorsetu członkiń Zespołu Ludowego „Pogórzanie” z Jastrzębi.
17. Haft z gorsetu członkiń Zespołu Ludowego „Pogórzanie” z Jastrzębi.
18. Haft z gorsetu członkiń Zespołu Ludowego „Pogórzanie” z Jastrzębi.

Wykaz rysunków

Rys. 1. Tradycyjne budownictwo z terenu gminy Pleśna na przykładnie nieistniejącego XIX wiecznego domu z miejscowości Rychwałd. Źródło: Konika KGW w Rychwałdzie.	7
Rys.2. Przykłady tradycyjnego budownictwa z terenu gminy Ciężkowice, na fotografiach nieistniejąca chata w Zborowicach. Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Ciężkowice	8
Rys. 3. Późniejsze formy ludowego budownictwa, na przykładzie domu w Lichwinie. Źródło: Zbiory prywatne Mateusza Reczek.	9
Rys. 4. Dom typu willa, rozpowszechniony na opisywanym terenie w okresie międzywojennym. Na fotografii przykład domu z miejscowości Szczepanowice w gminie Pleśna. Źródło: Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Pleśna.	10
Rys. 5 i 6. Przykłady tradycyjnych wycięć ciesielskich na szalunkach domów z terenu gminy Pleśna i Ciężkowice. Fotografie wykonane przez Mateusza Reczek	12
Rys. 7. Wycięcia z szalunków domów o motywie geometrycznym	13
Rys. 8. Wycięcia z szalunków domów o motywie roślinnym.....	14
Rys. 9. Wycięcia z szalunków domów o motywie roślinnym	15
Rys. 10. Wycięcia z szalunków domów o motywach mieszanych	16
Rys. 11. Fragment belki tragażowej z 1770 roku, eksponat Muzeum Etnograficznego „Grociarnia” w Jastrzębi. Fotografia wykonana przez Mateusza Reczek	17
Rys. 12. Przykłady wycięć listew kończących pionowe deskowanie domów, spotykane na omawianym terenie	18
Rys. 13. Przykłady wycięć „światlików” z szalunków szczytów dachów spotykane na omawianym terenie	18
Rys. 14 - 18. Przykłady dawnych przedmiotów codziennego użytku pochodzące z terenu gminy Ciężkowice, eksponaty Muzeum Etnograficznego „Grociarnia” w Jastrzębi. Fotografie wykonane przez Mateusza Reczek	19 - 21
Rys. 19 - 20. Malowana motywami kwiatowymi skrzynia posagowa, eksponat Muzeum Etnograficznego „Grociarnia” w Jastrzębi. Fotografie wykonana przez Mateusza Reczek.....	22
Rys. 21 - 22. Ozdobne wycięcia szafek kuchennych, eksponaty Muzeum Etnograficznego „Grociarnia” w Jastrzębi Fotografie wykonane przez Mateusza Reczek	23
Rys. 23. Przyozdobiony kwiatami wykonany z bibuły religijny obraz, eksponat Muzeum Etnograficznego „Grociarnia” w Jastrzębi. Fotografia wykonana przez Mateusza Reczek	24
Rys. 24. Malowana makatka pochodząca z terenu gminy Pleśna, w zbiorach prywatnych Mateusza Reczek. Fotografia wykonana przez Mateusza Reczek.....	24

Rys. 25 – 30. Przykłady ludowych zdobień kowalskich pochodzących z terenu gminy Cieżkowice, eksponaty Muzeum Etnograficznego „Grociarnia” z Jastrzębi. Fotografie wykonane przez Mateusza Reczek.	25 - 27
Rys. 31. Krzyż z chorągiewką która wieńczyła niegdyś szczyt dachu kapliczki w Kąsnej Górnej, eksponat Muzeum Etnograficznego „Grociarnia” w Jastrzębi. Fotografia wykonana przez Mateusza Reczek.	29
Rys. 32. Metalowa zdobiona kapliczka szafkowa z Janowic. Fotografia wykonana przez Mateusza Reczek.	30
Rys. 33. Maria Iwaniec z Lichwina w dawnych stroju odświętnym z koszulą z krótkim rękawem. Fotografia z około 1922 roku. Źródło: Zbiory Mateusza Reczek	32
Rys. 34. Gospodyni z Pleśnej w odświętnym stroju ze spódnicą w drukowane wzory i ozdobami w formie naszytych koronek oraz tasiemki tzw. szcztotki. Źródło: Książka: A. Partidge, <i>Pleśna jakiej już nie ma: historie w fotografiach.</i> , Pleśna 2013 r.	33
Rys. 35 i 36. Przykłady ozdobnych zapasek przy odświętnych strojach gospodyń z Lichwina i Rychwałdu. Fotografie z I poł XX w. Źródło: Zbiory Mateusza Reczek	34
Rys. 37 – 41. Przykłady tradycyjnych gorsetów na zdjęciach mieszkank z miejscowości Pleśna i Lichwin. Źródło: Zbiory Mateusza Reczek i Książka: A. Partridge, <i>Pleśna jakiej już nie ma: Historie w fotografiach.</i> Pleśna 2013 r.	35 - 36
Rys. 42 i 43. Przykłady katanek na zdjęciach starszych kobiet z miejscowości Lichwin. Źródło: Zbiory Mateusza Reczek.	36
Rys. 44 i 45. Przykłady chust stosowanych przez mieszkanki Pleśnej i Lichwina. Źródło: Książka: A. Partridge, <i>Pleśna jakiej już nie ma: historie w fotografiach.</i> Pleśna 2013 r., Zbiory Mateusza Reczek	37
Rys. 46 i 47. Przykłady koralików stosowanych przez mieszkanki Lichwina. Źródło: Zbiory Mateusza Reczek	38
Rys. 48. Dożynki w Lichwinie w latach 80. XX w., mężczyźni ubrani w tradycyjne kaftany Krakowiaków Wschodnich. Źródło: Zbiory Mateusza Reczek.	39
Rys. 49. Mężczyzna z Lichwina w kierezyji podczas uroczystości poświęcenia sztandaru ludowego w 1932 roku. Źródło: Zbiory Mateusza Reczek.	40
Rys. 50 i 51. Mężczyźni w tradycyjnych płóciennicach krakowskich na przykładzie mieszkańców Lichwina. Źródło: Zbiory Mateusza Reczek.	41
Rys. 52. Przykład wachlarza z piór na zdjęciu mężczyzny z Pleśnej. Źródło: Książka: A. Partridge, <i>Pleśna jakiej już nie ma: Historie w fotografiach.</i> Pleśna 2013.	42
Rys. 53. Kobiety z Zespołu Ludowego „Pogórzanie” z Jastrzębi, gm. Cieżkowice w tradycyjnych strojach pogórzańskich. Źródło: Red., <i>Ej, puoznos jastrzębioka: Jastrzębia: ludzie – kultura – przyroda.</i> Jastrzębia 2014.	43

Rys. 54 Wyszywany wzór z gorsetu pogórzańskiego z terenu gminy Ciężkowice.	Źródło: Książka: Red., <i>Ej, puoznos jastrzębioka: Jastrzębia: ludzie – kultura – przyroda</i> . Jastrzębia 2014. ...	44
Rys. 55. Mężczyźni z Zespołu Ludowego „Pogórzanie” z Jastrzębi w tradycyjnych strojach pogórzańskich.	Źródło: Książka: Red., <i>Ej, puoznos jastrzębioka: Jastrzębia: ludzie – kultura – przyroda</i> . Jastrzębia 2014.	45
Rys. 56. Mężczyźni z Zespołu Ludowego „Pogórzanie” z Jastrzębi gm. Ciężkowice, w tradycyjnych strojach pogórzańskich i tradycyjnych nakryciach głowy.	Źródło: Książka: Red., <i>Ej, puoznos jastrzębioka: Jastrzębia: ludzie – kultura – przyroda</i> . Jastrzębia 2014.	47
Rys. 57. Metalowy krzyż nagrobny o cechach ludowego kowalstwa pochodzący z cmentarza w Pleśnej.	.....	49
Rys. 58. Motyw serca zawarty na jednej z tabliczek epitafium, pochodząca z połowy lat 30. XX w. Fotografia wykonana przez Mateusza Reczek.	.....	49
Rys. 59. Stary metalowy krzyż nagrobny o cechach ludowego kowalstwa znajdujący się na cmentarzu w Ciężkowicach.	.....	50
Rys. 60. Pomnik pamiątkowy z 1868 roku z cmentarza w Jastrzębi. Fotografia wykonana przez Mateusza Reczek	.....	51
Rys. 61. Motyw rozety przedstawiony na jednym z nagrobków z cmentarza parafialnego w Bruśniku. Fotografia wykonana przez Mateusza Reczek	.....	52
Rys. 62. Przykłady starych zdobionych krzyży metalowych z cmentarza parafialnego w Bruśniku.	.....	53
Rys. 63. Przykłady starych zdobionych krzyży metalowych z cmentarza parafialnego w Zborowicach.	.....	54
Rys. 64. Misternie wykonane z bibułowych kwiatów różgi weselne, eksponaty Muzeum Etnograficznego „Grociarnia” w Jastrzębi. Fotografia wykonana przez Mateusza Reczek	.....	55
Rys. 65. Wyrysowane niektóre wzory pochodzące z terenu gmin Pleśna i Ciężkowice.	Rysował. Piotr Jakób.	57
Rys. 66. Wyrysowane niektóre wzory pochodzące z terenu gmin Pleśna i Ciężkowice.	Rysował. Piotr Jakób.	58

Bibliografia:

M. D. Cetera, U. Gieroń, *Tradycje i zwyczaje regionu tarnowskiego.*, Tarnów 2019.

D. Cich, M. Krawiec [red.], *Perły Krajobrazu: Kapliczki, figury i krzyże przydrożne gminy Pleśna.*, Pleśna 2011.

B. Ignaczak, M. Słomska, S. Deś, A. Hołda, K. Piotrowski CSsR [red.], *Ej, puoznos jastrzębioka; Jastrzębia: ludzie – kultura – przyroda.*, Jastrzębia 2014.

M. Król [red], *Grociarnia: Ocalone od zapomnienia.*, Ciężkowice 2005.

H. Kuś [red], *Tańce i Pieśni Pogórzeń: podręcznik dla instruktorów zespołów regionalnych.*, Bobowa 2014.

A. Partridge, *Pleśna jakiej już nie ma: Historie w fotografiach.*, Pleśna 2013.

J. Rzepa ks. [red.], *Kapliczki, figury i krzyże przydrożne na terenie Diecezji Tarnowskiej; ilustracje.*, Kraków 1983.